

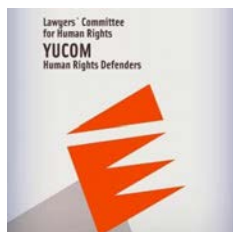
OTPOROM PREMA KRNJIM DEMOKRACIJAMA EUROPE

Razumijevanjem scenarija neliberalnih vlasti do uspješnijeg otpora
Studije slučaja: Hrvatska, Mađarska, Poljska i Srbija

HR HELSINKI FOUNDATION
for HUMAN RIGHTS

Objavlivanje su omogućili Centar za mirovne studije (Hrvatska), Helsinška fondacija za ljudska prava (Poljska), Mađarska unija za građanske slobode, Mađarski helsinški odbor, Yucom – Komitet pravnika za ljudska prava (Srbija), Kuća ljudskih prava Zagreb i Fondacija kuće ljudskih prava.

Organizacije civilnoga društva koje su podržale ovaj rad sve su članice Kuće ljudskih prava Beograd (Beogradski centar za ljudska prava, Građanske inicijative, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Yucom – Komitet pravnika za ljudska prava, Centar za praktičnu politiku); kao i sljedeće članice Kuće ljudskih prava Zagreb (B.a.B.e. – Budi aktivna. Budi emancipirana, Centar za mirovne studije, Platforma za međunarodnu građansku solidarnost Hrvatske – CROSOL i Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću).

Creative Commons licenca Human Rights House Foundation, Oslo (Norveška) i Ženeva (Švicarska) te Kuća ljudskih prava Zagreb (Hrvatska), studeni 2017.

Ovaj je rad upisan pod licencom Creative Commons Attribution – Nekomercijalno - Bez prerađivanja 3.0 nelokalizirana (CC BY-NC-ND 3.0). Rad se smije citirati, kopirati, dijeliti, prikazivati, koristiti u drugim radovima ako:

1. se navodi autorstvo Fondacije kuće ljudskih prava (HRHF);
2. neće biti korišten u komercijalne svrhe.

Centar za mirovne studije

www.cms.hr/en

Centar za mirovne studije članica je Kuće ljudskih prava Zagreb. Centar je izrastao iz različitih oblika direktnih akcija na izgradnji mira u zapadnoj Slavoniji. Službeno je osnovan 1996. Stekao je dugogodišnje iskustvo u analizi javnih politika i njihova utjecaja na ksenofobiju, rasizam, etničko isključivanje, ljudsku sigurnost. Fokus je stavljen na osnaživanje pojedinaca i grupa za izgradnju mira u lokalnim sredinama (i šire) uspostavom dijaloga i promocijom nenasilja. Temeljni je cilj rada postizanje društvene promjene edukacijom.

Helsinška fondacija za ljudska prava (Poljska)

www.hfhr.pl/en

Fondacija je osnovana 1989. godine. Od početka promovira kulturu zasnovanu na poštovanju slobode i ljudskih prava u Poljskoj i međunarodno. Provodi pravne edukacije i programe, kao i program Ljudska prava u sklopu Međunarodnog filmskog festivala Watch Docs. Unutar programa vezanog uz pravnu problematiku, Fondacija provodi monitoring zakonodavnih procesa u Poljskoj, oštro intervenira i vodi strateške litigacije.

Mađarska unija za građanske slobode

www.tasz.hu/en

Unija monitorira zakone, pokreće litigacijske postupke, provodi edukaciju i medijske kampanje podizanja svijesti u društvu. Aktivna je u zaštiti prava građana kod nezakonitih postupaka osoba na pozicijama moći, usredotočuje rad na zaštitu prava pacijenata, prava na samoodređenje, prava na privatnost, slobodu izražavanja, političku zastupljenost i javne politike vezane uz lijekove i HIV/AIDS.

Mađarski helsinški odbor

www.helsinki.hu/en

Osnovan 1989., Odbor je organizacija koja nadzire u kojoj su mjeri zaštićeni ljudsko dostojanstvo i vladavina prava. Javno zagovaranje i pravna zaštita osnovne su metode rada. Fokus stavlja na zaštitu vladavine prava, prava izbjeglica i zatvorenika te sve procese vezane uz zakonodavstvo.

Yucom – Komitet pravnika za ljudska prava

en.yucom.org.rs

Yucom članica je Kuće ljudskih prava Beograd. Komitet je osnovan 1997. kao ekspertna, dobrovoljna i nevladina organizacija u kojoj djeluju pravni stručnjaci angažirani na promociji i zagovaranju vladavine prava, zaštiti ljudskih prava, podizanju svijesti u javnosti, pokretanju i provođenju građanskih inicijativa i pružanju pravne pomoći žrtvama kršenja ljudskih prava.

Kuća Ljudskih prava Zagreb

www.kucaljudskihprava.hr

Kuća ljudskih prava Zagreb koordinirala je aktivnosti vezane uz pisanje ovog izvještaja. Kuću je 2008. osnovalo šest organizacija sa zajedničkim ciljem zaštite i promicanja ljudskih prava i temeljnih sloboda. Kuća se bavi zaštitom, promicanjem, razvojem i unaprjeđenjem ljudskih prava i temeljnih sloboda putem istraživanja, monitoriranja, javnog zagovaranja i edukacije, u skladu s međunarodnim i regionalnim instrumentima zaštite ljudskih prava. Od 2012. Kuća ljudskih prava jedan je od sedam centara znanja za društveni razvoj, specijaliziran za područje zaštite i promicanja ljudskih prava.

Fondacija Kuće Ljudskih prava (HRHF)

www.humanrightshouse.org

Fondacija je sudjelovala u koordinaciji i pisanju izvještaja. Osigurala je finansijska sredstva zahvaljujući podršci svojih donatora. HRHF štiti, osnažuje i podržava branitelje ljudskih prava i njihove organizacije. Kako bi u tome uspjela, HRHF okuplja organizacije u Kuće ljudskih prava pa ih povezuje u međunarodnu mrežu. HRHF, zajedno s partnerima, zagovara i promovira slobodu okupljanja, udruživanja, izražavanja, kao i pravo da se djeluje kao branitelj/ica ljudskih prava – želi osigurati da osobe i organizacije mogu djelovati slobodno i otvoreno na zaštiti i promociji ljudskih prava u vlastitoj zemlji i međunarodno. Danas neovisne organizacije za ljudska prava rade u 15 Kuća ljudskih prava i 12 država. Kuće se nalaze u Istočnoj i Zapadnoj Europi, Zakavkazju i Balkanu. Sjedište je u Oslu, a Fondacija ima i jedan ured u Ženevi te predstavnike u Briselu i Tbilisiju.

Sadržaj

Suprotstavljanje neliberalnim uzurpacijama demokracije	6
Tradicionalne vrijednosti i neliberalni trendovi	8
Studija slučaja neliberalne i krnje vlasti	12
Ljudska prava i vladavina prava	14
Prakse i strategije koje mogu dati poticaj civilnom društvu	40
Mi znamo koji put vodi do autoritarnih režima	53

Suprotstavljanje neliberalnim uzurpacijama demokracije

Uvod Miklós Haraszti

U proteklom razdoblju svjedočimo epidemiji donošenja zakona kojima se kočje aktivnosti civilnoga društva u više mladih demokracija na nekoliko kontinenata. Zakoni se donose kako bi se suzio prostor djelovanja neovisnih građanskih inicijativa. Nova moda zakonske regulative rasprostire se svijetom nalazeći uzor u modelima kreiranim u Kremlju. Njome se kažnjava međunarodno umrežavanje građanskih inicijativa ili međunarodno pokroviteljstvo neprofitnog aktivizma, uz etiketiranje aktivista kao “stranih agenata”.

Širenje restriktivnih propisa jasan je znak urušavanja tek nedavno stečenih liberalnih ustavnih uređenja i skretanja u neliberalno ili potpuno autoritarno vladanje. Ovi postupci nisu tek usputna posljedica: nasrtaj na građansko udruživanje zapravo je polazišna točka “čišćenja” i osnovni preduvjet za uspostavu neliberalnih režima. Tako započinje preoblikovanje demokracije kojom se potiče

suradnja i pluralizam djelovanja u igru prerusavanja u kojoj će pobjednik određivati sva pravila.

Autoritarni vlastodršci imaju pravo. Građanski aktivizam najbliži je sirovoj energiji kojom se hrani i oživljava sloboda u bilo kojem društvu. Građanske akcije početak su i najukusniji plod demokracije. Kada vidimo kako ih se namjerno koči, cinično omalovažava, pa čak

neliberalnog uređenja. Kontrolore treba ušutkati kako bi se moglo nastaviti s neliberalnim akcijama kao što su netransparentnost u trošenju javnog novca, podčinjavanje svih grana vlasti onoj izvršnoj, sustavno smanjivanje autonomija, zauzdavanje pravosuđa, sužavanje prava na slobodno okupljanje, udruživanje i slobodu izražavanja te gušenje medijskog pluralizma.

Predlažem da bijes neliberalaca prema neovisnom civilnom društvu prihvatimo kao činjenicu. Kada neliberalni vlastodršci proglase

“Promjenu mogu donijeti jedino preostale nesputane, globalno povezane društvene snage, nepredvidljivo civilno društvo.”

i kriminalizira, jasno je da ih se želi spriječiti u dopiranju do šire javnosti ili pozornom nadziranju vlasti.

Moramo upamtiti da obje javne uloge podrazumijevaju neovisnost.

Budući da se za populističke nasrtaje moćnih nalaze “demokratska” opravdanja (“imamo slobodne izbore, zar ne”), javnosti nije odmah jasno da su napadi na civilno društvo ključni za uspostavu

aktiviste stranim agentima, oni ne žele samo umanjiti kritičnost korištenjem nacionalističke ideologije. Njima nije dovoljno da budu shvaćeni kao trenutni i tek neki od predstavnika nacije - oni traže da ih građani poistovjete s nacijom, dok se neovisni aktivizam mora odbaciti kao stran ili čak i neprijatelj nacije.

Reagirajmo sukladno ovim stavovima. Građanska snaga, nepokorene organizacije civilnoga društva –

jednako kao i pluralistički mediji - posljednje su uporište obrane sloboda u društvu. Nažalost, u neliberalnim režimima, tradicionalni politički proces ne može više ispraviti sistemsko kršenje pravila natjecanja niti može dopustiti trodiobu vlasti, jer su populistički vođe i autokrati prvo iskoristili taj proces kako bi se popeli na vrh, a onda su uklonili sve zapreke koje bi ih mogle zaustaviti pri uspostavi apsolutne vladavine.

Otkuda može stići pomoć kad je ekonomija pretvorena u nepotistički feud, političke stranke u parlamentarna blebetala, a mediji u puku dekoraciju za unaprijed izvjesne izborne ishode? Promjenu mogu donijeti jedino preostale nesputane, globalno povezane društvene snage, nepredvidljivo civilno društvo, i to svojim sve brojnijim mrežnim komunikacijskim strategijama.

Što je najvažnije, sloboda civilnoga društva i slobodni mediji sve su bliže, svrhom se gotovo preklapaju, u trenutku kad mrežna povezanost postaje životnom činjenicom. Možete li odlučiti što više uzrujava autoritarne vlastodržce: prikupljanje podataka organizacija koje nadziru vlast ili njihova sposobnost da nalaze svojih istraživanja podastiru svim građanima, iako je vlast zauzela sve tradicionalne medije? Aleksej Navalni u Rusiji ili Márton Gulyas u Mađarskoj pretvorili su društvene mreže u ključni dio svog građanskog aktivizma, osvjetljujući tako put koji vodi do preobrazbe, do post-neliberalne demokracije.

Glavno oružje neliberala je sintagma “unutrašnje stvari”, odnosno isticanje

suverenosti kojom se bavljenje globalnim razvojem povlači natrag u vlastite granice i postaje pitanjem unutrašnje politike. Sjetimo se zakona kojima se trebalo “prilagoditi” globalni internet ili ponekad jednostavno ograničiti njegovu propusnost.

Neliberalni režimi na dvije razine vode bitku protiv svakog oblika međunarodnog zajedništva svijetom raširenih građanskih težnji. Na prvoj razini, paradoksalno, čine to preko razvijenih međudržavnih organizacija i pravnih instanci. Tamo se bez problema udruže sa svim drugim vladama koje jednako žarko žele internacionalizam poslati dođavola. Ali, rečenice koje koriste za mobilizaciju unutar svojih granica proturječe njihovim uzvišenim argumentima. Kod kuće su neliberalni vladari tek obični nacionalistički populisti. Njihov “znanstveni” pristup leži u poticanju i razbuđivanju eksplozivne i rušilačke snage drevnih nagona – etničke ili vjerske posebnosti i ksenofobije.

Zbog toga svi međunarodni prijatelji građanske slobode moraju upamtiti što je stavljeno na kocku – sudbina univerzalnosti ljudskih prava koja su, u konačnici, i jamčevina mira. Immanuel Kant, filozof samotnjak iz Königsberga (danas Kalinjingrad), u potpunosti je u pravu, danas više no ikad. Njegova troslojna formula “vječnog mira” govori kako postizanje globalnog mira nije moguće uspostavljanjem demokracije u svim državama svijeta. Čak ni međunarodni savez demokracija ne bi bio dovoljan za ostvarenje cilja. Trajna i jedina garancija mira mora biti,

kaže on, međunarodno priznavanje i poštovanje ljudskih prava svakom ljudskom biću.

Podignut je novi berlinski zid – propisi protiv organizacija civilnoga društva prozvanih “stranim agentima”. Ovaj se put zida zakonskim odredbama, bez čelika i betona. No svrha je ista – ukloniti tvrdnju o univerzalnosti i nedjeljivosti ljudskih prava koja je međunarodno prihvaćena nakon Drugog svjetskog rata. Zapravo, to i jest bila glavna lekcija koju nam je taj rat udijelio.

Nadam se da će nam ovaj izvještaj pomoći da ozbiljnije shvatimo važnost civilnoga društva – sloboda u miru, kod kuće i širom svijeta. I da će ojačati naše napore u suprotstavljanju neliberalnim uzurpacijama demokracije, kod kuće i u svijetu.

Miklós Haraszti

Miklós Haraszti,

Miklós Haraszti mađarski je autor, sveučilišni profesor i zagovaratelj ljudskih prava. Trenutno je posebni izvjestitelj UN-a za stanje ljudskih prava u Bjelorusiji.

Fotografija: Srednjoeuropsko sveučilište

Tradicionalne vrijednosti i neliberalni trendovi

Politike koje urušavaju demokraciju

Želimo svijet u kojem pojedinci i organizacije mogu slobodno i otvoreno raditi na zaštiti i promicanju ljudskih prava u svojoj državi i izvan nje.

U “desetljeću nade”, devedesetih godina prošlog stoljeća, otvoren je prostor za djelovanje organizacija i branitelja ljudskih prava. Mnoge su države osnivale odjele za ljudska prava u svojim ministarstvima vanjskih poslova, usmjeravajući vanjsku politiku na promociju ljudskih prava i pružanje podrške civilnom društvu.

Posljednjih godina počelo se događati sustavno kršenje prava na udruživanje i okupljanje u državama u kojima djeluju Kuće ljudskih prava, vodeći do pojave koju možemo nazvati “globalnim napadom” na organizacije posvećene zaštiti ljudskih prava¹.

U sve više zemalja njihovo je djelovanje usporeno jer neprekidno raste potreba za zaštitom od verbalnih i fizičkih napada,

nadzora, prijetnji i klevetničkih kampanja. Mjere protiv zaštitnika ljudskih prava kojima se sužava prostor njihova djelovanja u društvu donose se istovremeno s uvođenjem mjera kojima se promoviraju “tradicionalne vrijednosti”² i “neliberalne demokracije”.

Države koje promoviraju “tradicionalne” vrijednosti i vrijednosti neliberalne demokracije zapravo žele postaviti vlastite kulturne norme i posebnosti iznad međunarodnih zakona i standarda, nijećući time univerzalnost ljudskih prava kao načela. Takve politike nisu neliberalne, ali čine demokraciju krnjom.

Krnja demokracija – slično kao i država u kojoj se rukovodi “tradicionalnim vrijednostima” – javlja se u zemlji u kojoj državni ili nedržavni akteri utišavaju protestne glasove kako bi zaštitili osobne interese. Ograničavanjem prava na uživanje temeljnih sloboda želi se ušutkati one koji kritiziraju vlast zbog donošenja politika kojima

se smanjuju prava određenih skupina u društvu. Napadima se želi zaustaviti one koji zahtijevaju promjene u javnim politikama zato što su one u suprotnosti s potpisanim obvezama zaštite ljudskih prava. Namjerava se delegitimirati sve koji povrede ljudskih prava čine vidljivima izvan granica i u međunarodnim institucijama, uključujući Međunarodni sud za ljudska prava.

U takvim državama zaštitnike ljudskih prava optužuje se za rad protiv nacionalnih interesa. Cilj je neliberalnih vlasti da izoliraju zaštitnike ljudskih prava od ostatka društva. Stigmatizacijom se organizacijama otežava nalaženje novih sposobnih ljudi ili uspostavljanje suradnje sa stručnjacima.

Takve zemlje podržavaju i osnažuju manje kritične organizacije civilnoga društva, posebno pri raspodjeli državnih sredstava. Time se oslabljuje važan rad neovisnih organizacija, a jača i legitimira

¹ Sintagma prvi put korištena u “Human rights groups face global crackdown ‘not seen in a generation’ *The Guardian*, 26. kolovoza 2015.

² Rуска Federacija predstavila je koncept “tradicionalnih vrijednosti” pred Vijećem za ljudska prava UN-a 2009. godine, nakon čega je nekoliko europskih država počelo tvrditi kako njihove zemlje neće slijediti “zapadni” model demokracije.

djelovanje organizacija koje je osnovala država ili koje hvale državne javne politike (u engleskom jeziku ih zovu GONGOs³). Političke vođe poput članova vlada ili parlamenata osnivaju vlastite organizacije kojima ponekad upravljaju i kad obnašaju visoke političke funkcije. Postupno takve organizacije jačaju, a šalje ih se i na međunarodne skupove kako bi iznosili stavove vlasti.

Organizacije za zaštitu ljudskih prava u Hrvatskoj, Mađarskoj, Poljskoj i Srbiji imale su u prošlosti prostor za promociju svih ljudskih prava za sve, u vrijeme kada su države izgrađivale vlastite sustave zaštite ljudskih prava, stvarale okvir za vladavinu prava i ustavima utvrđenu trodiobu vlasti. Međutim, situacija se nedavno počela dramatično mijenjati kako će to pokazati ovaj izvještaj. Sustavi koji su u začetku kreirani u Mađarskoj i Poljskoj dugo su nas vremena navodili da vjerujemo kako će se trajno povećati broj država u kojima je moguće slobodno i otvoreno promicati ljudska prava. Umjesto toga, danas su države koje su nudile europski model demokratske tranzicije uzrok ozbiljne zabrinutosti mnogih:

- Sva nezavisna tijela i mehanizmi zaštite ljudskih prava UN-a i Vijeća Europe, kada im je povjereno da istraže situaciju u Poljskoj i Mađarskoj, izrazila su duboku zabrinutost.

Njihove brojne nalaze navodit ćemo često u ovom izvještaju.

- U veljači 2016. godine Europska komisija otvorila je dijalog s Poljskom unutar Okvirne direktive o vladavini prava. Okončan je objavom Mišljenja. Zatim je Europska komisija usvojila dvije preporuke vezane uz Ustavni sud u kojima navodi kako postoji ozbiljna "sistemska prijetnja vladavini prava u Poljskoj".
- Europski parlament usvojio je nekoliko rezolucija o situaciji u Mađarskoj i Poljskoj.

Vlasti u Poljskoj i Mađarskoj sustavno su ignorirale i odbijale sve vanjske nalaze i mišljenja kao politički motivirana, pisana s predrasudama, kao pokušaje da se izvana miješa u unutrašnje stvari država. Među njima je i mišljenje najcjenjenijeg europskog neovisnog stručnog tijela kad se radi o zakonodavstvu, Europske komisije za demokraciju putem prava, poznatije kao Venecijanska komisija⁴.

Vlast u tim državama, kao svaka neliberalna vlast, osvojila je većinu na izborima. Njihove pobjede zasnivale su se često na kampanjama ispunjenim govorom mržnje prema marginaliziranim skupinama i manjinama, na obećanjima o većem blagostanju, višim socijalnim davanjima, penzijama, standardu. Svi tvrde da, otkad su oni na vlasti, "ljudi žive daleko bolje".

Kažu, također, kako pobjeda na izborima, većina koju su osvojili, daje legitimitet njihovim javnim politikama koje su, uostalom, upravo njihovi birači i zahtijevali. Međutim, da bi nametnuli svoje javne politike, oni prečesto zlorabe parlamentarnu većinu i preskaču zakonom propisane procedure, poput savjetovanja.

Ovaj izvještaj jedinstvena je zbirka istraživanja, pregled znanja i iskustava organizacija za ljudska prava koje surađuju dugi niz godina i inspiriraju se međusobno. Njime želimo oslabjeti neliberalne trendove u Europi, a osnažiti sve koji se zalažu za poštovanje temeljnih ljudskih prava i vladavinu prava u neliberalnim demokracijama. Stoga će ovaj izvještaj biti alat za nastavak našeg rada i ulaganje više napora.

³ GONGO je kratica za government-sponsored non-governmental organizations, a označava organizacije koje podržava i financira vlada (op. prev.)

⁴ "Poljak Kaczynski naziva demokratsku istragu EU "potpunom komedijom", Reuters, 22. prosinca 2016.

"Unatoč izvještaju Venecijanske komisije, Mađarska donosi zakon o organizacijama civilnoga društva koje se financiraju iz stranih izvora", International Justice Resource Center, 13. lipnja 2017.

“Neliberalna demokracija” i “krnja demokracija”

Dok su se organizacije koje su sudjelovale u pisanju izvještaja trudile definirati političke sustave u Hrvatskoj, Mađarskoj, Poljskoj i Srbiji, shvatile su da ne mogu sve nazvati neliberalnim demokracijama.

Pojam “neliberalna demokracija” nije nov. Pojavio se devedesetih godina prošlog stoljeća za opisivanje vlasti koje su demokratski izabrane, ali “rutinski ignoriraju ustavom određene granice svoje moći, uskraćujući pritom svojim građanima temeljna prava i slobode”, kako to navodi Fareed Zakaria u radu koji je postao nezaobilazan kada se govori o neliberalnim demokracijama⁵.

Novost je da su vlasti u zemljama koje su bile primjer uspješnih demokratskih tranzicija sada počele oponašati neliberalne države koje je opisao Farreed Zakaria – Peru, Palestinu, Sierra Leone, Pakistan i Filipine. Prije njih, oponašati ih je već počela Slovačka.

Na ljetnom sveučilišnom i studentskom kampu, održanom u Bálványosu 2014., mađarski premijer Viktor Orban rekao je: “nova država koju stvaramo od Mađarske je iliberalna, neliberalna država”⁶. U Mađarskoj i Poljskoj posebno, vlast je uspješno nametnula tvrdnju da je “neliberalna demokracija” zapravo “konzervativna demokracija”, sugerirajući time kako demokratske vrijednosti liberalne demokracije kreiraju ljevičarske

javne politike. Neliberalni vođe govore kako javne ljevičarske politike žele nametnuti strani agenti, bila to Europska komisija ili inozemni donatori i organizacije.

Organizacije koje su sastavile ovaj izvještaj odlučile su koristiti termine “krnja demokracija” i “neliberalna vlast”. Neliberalne vlasti transformiraju nekoć uspješne demokratske države u krnju demokraciju. One ugrožavaju same temelje funkcionalne demokracije, kao što pokazujemo u ovom izvještaju, poput vladavine prava, trodiobe vlasti, poštovanja manjina i temeljnih sloboda. Glume demokraciju stalno se pozivajući na rezultate izbora. Istina je, međutim, da izbori sami, bez drugih elemenata, ne tvore demokraciju.

Kako predlaže Mehman Aliyev, glavni urednik informativne agencije Turan, postoji mogućnost da takve države prestanemo zvati demokratskima: “Ako je prekršen jedan uvjet, treba režim nazvati autoritarnim, a ne liberalnim ili neliberalnim. Državu treba zaustaviti kad jednom prijede crtu”⁷. Ipak, neliberalnu vlast u takvim državama ne može se usporediti s vlasti u Azerbajdžanu, Bjelorusiji ili Rusiji. Barem ne još.

Vjerujemo da je sintagma “krnja demokracija” najbolji termin za imenovanje u ovakvim slučajevima.

5 Fareed Zakaria, “The Rise of Illiberal Democracy,” *Foreign Affairs*, studeni-prosinac 1997.

6 Prime Minister Viktor Orban’s Speech at the 25th Bálványos Summer Free University and Student Camp, 26. srpnja 2014.

7 Mehman Aliyev, glavni urednik Informativne agencije Turan, na skupštini Kuća ljudskih prava, 2016. Vidjeti: HRHF, “How can we resist illiberal democracy and populism?” 24. studenog 2016.

Opća mobilizacija u travnju 2017. protiv amandmana na Zakon o visokom obrazovanju u Mađarskoj kojim se željelo onemogućiti rad Srednjoeuropskog sveučilišta u Budimpešti. Unatoč otporu, apelima, osudama, amandman je usvojen u lipnju 2017. Fotografija: Podržavam CEU/I stand with CEU

Studija slučaja neliberalne i krnje vlasti

Zasnovana na dugogodišnjem poznavanju stanja ljudskih prava u državama kojima se ovaj izvještaj bavi

Cilj studije slučaja

Ova studija slučaja usredotočena je na Hrvatsku, Mađarsku, Poljsku i Srbiju, a započeta je nakon misije koju je od 4. do 7. srpnja 2016. poduzela Fondacija Kuće ljudskih prava radi utvrđivanja stanja. Na godišnjoj skupštini Kuća ljudskih prava, čiji je domaćin bila Kuća ljudskih prava Beograd, 24. studenog 2016.⁸, nastavljen je dogovor. Nakon skupštine je formiran tim organizacija koje će pripremiti studiju slučaja, osigurati predstavljanje javnosti i voditi javnozagovaračke aktivnosti.

Studija slučaja rađena je sa željom da se jasno prikaže put kojim su neliberalne vlasti postizale svoje ciljeve. Osim Hrvatske, u kojoj je slaba Domoljubna koalicija izgubila vlast šest mjeseci nakon izbora održanih u studenom 2015., izabrana vlast je u odabranim zemljama postojano gradila i učvršćivala neliberalni sustav kojim je ugrožena bit demokracije, a to su države koje su, ne tako davno, bile uzorom demokratske tranzicije.

Kako takvi sustavi dobivaju na snazi, namjera je studije da, prije svega, utvrdi i opiše scenarij rađanja neliberalnih demokracija iz perspektive ljudskih prava. U sve četiri države identificiramo javne politike i prakse kojima se podriva vladavina prava, sužavaju ljudska prava i temeljne slobode i “zaboravljaju” manjine.

Potaknuti uspjehom hrvatskih organizacija civilnoga društva i nezavisnih medija u 2016., i na osnovi rada organizacija koje su sudjelovale u izradi studije, izvještaj ujedno predstavlja najuspješnija iskustva suprotstavljanja neliberalnoj vlasti, ona koja mogu biti korisna i osnažujuća za rad organizacija u krnjim demokracijama. Nije nam bila namjera stvoriti sveobuhvatan izvještaj, već želimo da opis najuspješnijih praksi inspirira druge, da otvori razgovor i potakne na promišljanje kako organizacije mogu biti utjecajne pri pružanju otpora krnjim demokracijama.

Nadamo se dvama ishodima ove studije slučaja:

1. Ona treba poslužiti kao alat civilnom društvu jer opisuje namjere neliberalne vlasti i načine na koje se civilno društvo može oduprijeti;
2. Ona treba postati alatom za javno zagovaranje unutar granica države, ali i na međunarodnoj sceni, posebno u Vijeću Europe i Europskoj uniji.

Metodologija

Pripremu studije slučaja koordinirala je Kuća ljudskih prava Zagreb, uz sudjelovanje sljedećih organizacija: Centar za mirovne studije, Helsinška fondacija za ljudska prava (Poljska), Mađarska unija za građanske slobode, Mađarski helsinški odbor, Yucom – Komitet pravnik za ljudska prava, i Fondacija Kuće ljudskih prava (HRHF).

Sve organizacije uključene u sastavljanje izvještaja cijenjene su u zemljama u kojima djeluju, vrlo su stručne i imaju dugogodišnje iskustvo rada na zaštiti i promoviranju

8 HRHF, “How can we resist illiberal democracy and populism?” 24. studenog 2016.

Rasprava o neliberalnim demokracijama, autokraciji i populizmu održana na skupštini Kuća ljudskih prava u Kući ljudskih prava Beograd u studenom 2016. godine. S lijeva na desno: Emin Milli (Azerbajdžan), Danuta Przywara (Poljska), Milan Antonijevic (Srbija), Eszter Polgari (Mađarska), Ivan Novosel (Hrvatska).
Fotografija: Kuća ljudskih prava Beograd.

ljudskih prava. Neke su, poput onih u Hrvatskoj, bile uspješne u pružanju otpora neliberalnoj vlasti, dok druge imaju veliko iskustvo rada u krnjoj demokraciji, kao što je to slučaj Mađarske. Sve organizacije dugi niz godina djeluju u svojim zemljama i regionalno. Njihova suradnja i spremnost na razmjenu informacija čvrst su temelj na kojem je građen ovaj izvještaj.

Tijekom procesa pripreme izvještaja održana su dva seminar na kojima su organizacije predstavile prikupljene podatke, razmijenile izvore i raspravljale o dobrim praksama:

- 3. do 5. svibnja 2017.: Seminar u Varšavi (Poljska), domaćin Helsinška fondacija za ljudska prava;
- 7. do 9. lipnja 2017.: Seminar u Ženevi (Švicarska), povezan s 35. zasjedanjem Vijeća za ljudska prava, domaćin Fondacija Kuće ljudskih prava.

Studija je zasnovana na iskustvima iz prve ruke i na istraživanju organizacija iz četiriju države pa nudi različite nacionalne perspektive i realnosti.

Informacije i primjeri iz Hrvatske odnose se uglavnom na 2016. godinu, razdoblje u kojem je na vlasti bila Domoljubna koalicija predvođena Hrvatskom demokratskom zajednicom. Studija sadrži manje specifičnih primjera o situaciji u Srbiji zbog vrlo različite prirode političke realnosti u državi. Nalazi pokazuju da, unatoč brojnim sličnostima, slučaj Srbije pokazuje drugačiji oblik neliberalnog vladanja budući da se vlast trudi udovoljiti zahtjevima europskih partnera, a ne im se suprotstavljati kao što to čine Mađarska i Poljska.

Podaci prikupljeni u projektu “Vodič za kreiranje izvještaja o neliberalnim trendovima u Sloveniji, Hrvatskoj Latviji i Mađarskoj” koji se još provodi, a koje je predstavio Centar

za mirovne studije, olakšali rad na pripremi ovog izvještaja.

Sekundarni izvori za kojima se posegnulo pri pisanju izvještaja uključuju slučajeve pred Europskim sudom za ljudska prava, izvještaje i dokumente različitih organizacija civilnoga društva i međudržavnih organizacija kao što su OSCE (Organizacija za europsku sigurnost i suradnju), ODIHR (Ured za demokratske institucije i ljudska prava), Vijeće Europe i UN, kao i znanstvene radove te informacije iz medija.

Za sve podatke navode se izvori i izvještaj je u potpunosti sastavljen prema profesionalnim standardima. Navedeni su izvori za sve citate. Krajnji datum preuzimanja informacija bio je 30. srpnja 2017.

Izvještaj je sastavljen na engleskom pa preveden na hrvatski, mađarski, poljski, srpski i ruski jezik.

Ljudska prava i vladavina prava

Scenariji neliberalnih demokracija za manipulacije i napade na temeljna ljudska prava

Parlamentarni izbori u Mađarskoj 2010. i Poljskoj 2015. donijeli su glatku pobjedu – u jednoj državi Fideszu, u drugoj Stranku prava i pravde (PIS). Obje stranke iskoristile su na izborima osvojenu većinu za jačanje izvršne, a slabljenje zakonodavne vlasti – preskačući pritom demokratske procedure savjetovanja, pregovaranja i izgradnje konsenzusa – razgradnjom mehanizama kojima se osigurava dioba vlasti i ograničavanje moći. Dok je Fidesz – zajedno s koalicijskim partnerom Kršćansko-demokratskom narodnom strankom (KDNP) – imao dvotrećinsku većinu koja im je omogućila mijenjanje Ustava, PPS-u u Poljskoj to nije pošlo za rukom. Umjesto toga, krenulo se na obezglavlivanje institucija koje osiguravaju trodiobu vlasti i poštovanje ustavnih načela, posebno Ustavnog suda.

U Hrvatskoj izbori, održani u studenom 2015., nisu nikome donijeli potrebnu većinu pa je Hrvatska demokratska zajednica imala sužen prostor djelovanja. Nakon kampanje u kojoj je izbjeglička kriza zauzela središnje mjesto, HDZ je osvojio slabu većinu s 59 mjesta (ukupno

151 mjesto) u Saboru. Ipak je to bio bolji rezultat u odnosu na do tada vladajuće – koaliciju na čelu sa Socijaldemokratskom partijom. U prosincu je HDZ oformio slabu koaliciju s Mostom koji je bio treći po broju osvojenih glasova. Već nakon šest mjeseci Vladi je u Hrvatskom saboru izglasano nepovjerenje.

Učestalost izbora u Srbiji donosila je stalan uspon Aleksandru Vučiću – ministru za informiranje u vladi Slobodana Miloševića i bivšem članu Srpske radikalne stranke koja želi uspostavu Velike Srbije. Sada predsjednik Srpske napredne stranke (SNS), Vučić je bio prvi potpredsjednik i ministar obrane u vladi Ivice Dačića 2012. godine, pa premijer nakon parlamentarnih izbora 2014. i prijevremenih 2016. Srpska napredna stranka osvojila je većinu na posljednja dva izbora. Na predsjedničkim izborima, održanim 2017., glatko je pobijedio u prvom krugu. Iako funkcija predsjednika države tradicionalno ima uglavnom simboličku važnost, Vučiću je, kao predsjedniku države i stranke koja drži većinu u parlamentu, pošlo za rukom uspostaviti kontrolu nad zakonodavnom i

izvršnom vlasti. Za sada uspijeva pri donošenju javnih politika balansirati između obveza koje zahtijeva EU tijekom pristupnog procesa i zadovoljavanja zahtjeva nacionalista proruske orijentacije. U Srbiji nije bilo pokušaja napada na ustavni okvir. Glavni problemi proizlaze iz naslijeđenih strukturnih nedostataka, slabih institucija i tempa reformi koje zahtijeva *acquis* (Pravna stečevina Europske unije). Potencijalno kritičan trenutak mogao bi se dogoditi ako u pristupnom procesu bude potrebno revidirati Ustav. Ključno će biti da svi zaštitni mehanizmi budu na mjestu, uz jak i neovisan nadzor.

Poglavlje istražuje kako su vlasti u ovim državama, iz različitih pozicija moći, utjecale na vladavinu prava i ljudska prava.

Tiranija većine

Koristeći svoju premoć u glasovima, neliberalna vlast mijenja zakonske norme, upliće se u rad institucija i ugrožava neovisnost temeljnih stupova demokracije.

Imati većinu u parlamentu ne znači vladati bez ograničenja – u demokraciji nadzor provodi sustav institucija za čiji je rad bitna vladavina prava i dioba vlasti. U Poljskoj i Mađarskoj, brzim izmjenama, promjenom procedura, ignoriranjem stručnih mišljenja, preskakanjem ozbiljnih konzultacija i društvenih rasprava, vladajuće stranke rušile su stupove demokratske države, što može dovesti do trajno dubokih promjena čitavog političkog sustava.

U Mađarskoj je nadmoćna većina omogućila vladajućoj stranci da usvoji novi oslabljeni Ustav i istovremeno osnaži primjenu organskih zakona izglasanih dvotrećinskom većinom. Vlast je osigurala i kontrolu nad širokim područjem javnog života – dogodila se, između ostalog, kriminalizacija beskućništva, uvođenje doživotnog zatvora bez mogućnosti uvjetnog otpusta, definiranje braka isključivo kao zajednice muškarca i žene. Venecijanska komisija je, u svojem Mišljenju o novom mađarskom ustavu, istaknula: “Što je više pitanja izvan nadležnosti relativne većine, to će manju važnost imati budući izbori, a dvotrećinska većina imat će daleko veću mogućnost cementiranja svojih političkih uvjerenja i pravnog poretka zemlje. Kada osim temeljnih principa, vrlo specifične i “detaljne odredbe” o određenim pitanjima budu propisane organskim zakonima, osnovni princip demokracije izložen je riziku”⁹.

Iako u Poljskoj nije mijenjan Ustav, vladajuća stranka – koristeći zakone nižeg reda – uspjela je osakatiti značaj Ustavnog suda i njegovu zadaću da štiti ustavni poredak i vladavinu prava, što je omogućilo parlamentu da progura vrlo osjetljive zakone kao što je zakon o medijima, o državnom tužitelju i sudstvu, bez ozbiljnog uvida u moguću neusuglašenost s Ustavom.

Poljska – preuzimanje Ustavnog suda

Neposredno nakon parlamentarnih izbora, održanih u listopadu 2015., nova većina počela je uvoditi zakonske promjene kojima je poremećen uravnotežen odnos diobe vlasti. Promjenama je ugrožena neovisnost sudstva, posebno Ustavnog suda.

Istina je da je ustavna kriza prethodila izborima jer je vlast na odlasku progurala imenovanje sudaca Ustavnog suda postupkom koji su kritizirali i ondašnja oporba i civilno društvo¹⁰. Međutim, nova vlast odmah je nastavila produbljivati krizu. Od proglašenja izbornih rezultata usvojeno je šest različitih zakonskih akata kojima je umanjen značaj Ustavnog suda, a osigurano neometano imenovanje novih sudaca voljom većine.

U prosincu, na svojoj prvoj sjednici, Parlament je ukinuo amandman usvojen u prethodnom sazivu pa zatim usvojio rezoluciju kojom je poništeno prethodno imenovanje

sudaca Ustavnog suda i promijenjen rok za podnošenje prijave kandidata. U raspravi je rečeno da nova vlast treba promijeniti sastav Ustavnog suda zbog njegove trenutne “političke pristranosti”, kao i to da su novi suci potrebni kako bi vladajuća većina mogla provesti svoje reforme. Pet kandidata prijavilo se do 1. prosinca 2015. a imenovani su već sljedeći dan.

Na sjednici održanoj 15. prosinca predložen je novi amandman na Zakon o Ustavnom sudu kojim se uvode daleko veće promjene u odnosu na dotadašnje funkcioniranje Ustavnog suda. Ponajprije, tražilo se da odluke moraju biti donesene dvotrećinskom većinom, što je u suprotnosti s Ustavnim zakonom; da sve neriješene slučajeve mora razmatrati puni sastav suda, a oni o kojima se raspravljalo u suženom sastavu trebaju biti ponovo vraćeni u proceduru i rješavani u punom sastavu, sa svim sucima te da na inicijativu ministra pravosuđa ili predsjednika mogu biti pokrenuti disciplinski postupci nad ustavnim sucima. Amandman je prihvaćen 22. prosinca, bez zakonom propisanog procesa konzultacija. Na koncu je u srpnju 2016. usvojen potpuno nov Zakon o Ustavnom sudu kojim se još više umanjila njegova samostalnost i time grubo povrijedilo načelo diobe vlasti.

Ustavni sud razmatrao je sve navedene izmjene nakon što su

⁹ Venice Commission, Opinion on the new constitution of Hungary 20. lipnja 2011., CDL-AD(2011)016, para. 24.

¹⁰ Parlament u odlasku, na inicijativu Građanske platforme (PO) koja je predvodila vladajuću koaliciju, na osnovi netom usvojenog amandmana na Zakona o Ustavnom sudu, imenovao je 8. listopada 2015. pet novih sudaca od kojih je trima isticao mandat 6. studenog, a dvama u prosincu, znači svima nakon skorih izbora. U to su vrijeme ankete pokazivale da će Građanska platforma vjerojatno biti gubitnik na izborima. Helsinška fondacija za ljudska prava oštro je protestirala zbog donošenja amandmana ističući kako se njime krši Ustav Poljske.

ocjenu ustavnosti zatražile oporbene stranke i Povjerenik za ljudska prava. Za prvi amandman, koji je izglasan u prethodnom sazivu, a omogućio je imenovanje petero sudaca prije stvarnog isteka mandata njihovih prethodnika, Ustavni sud donio je odluku da Parlament može imenovati samo onoliki broj sudaca koliko ih je potrebno u tom trenutku, u vrijeme svog zasjedanja. Znači, amandman i imenovanja bili su neustavni. U ožujku 2016. Ustavni sud je donio odluku o ustavnosti Zakona o Ustavnom sudu koji je izglasan u prosincu 2015. Utvrdio je da je zakon u cijelosti protuustavan – od povrede načela diobe vlasti i ravnoteže u raspodjeli ovlasti, do neovisnosti sudova u odnosu na zakonodavnu i izvršnu vlast, neovisnosti sudaca te principa integriteta i učinkovitosti javnih institucija. U kolovozu 2016. Ustavni sud je utvrdio neustavnost nekoliko odredbi zakona izglasanog u lipnju 2016. Vlada je odbila objaviti odluke u cijelosti ih ignorirajući. Državni je tužitelj u kolovozu pokrenuo kazneni postupak protiv predsjednika Ustavnog suda zbog navodne “zlouporabe moći” - predsjednik nije dopustio da troje sudaca koji su imenovani u prosincu 2015. preuzmu novu dužnost.

U prosincu 2016. usvojena su tri nova zakona o statusu sudaca i organizaciji sudova kojima se

olakšalo ‘preuređenje’ Ustavnog suda – postavljanje sudaca koji će podržavati vladu i imenovanje novog predsjednika. Naime, 19. prosinca 2016. istekao je mandat dotadašnjem predsjedniku Ustavnog suda. Sljedeći dan je predsjednik Poljske Andrzej Duda imenovao kao vršitelja dužnosti predsjednika Ustavnog suda sutkinju koju je izabrao novi parlament. Ona je odmah sazvala opću skupštinu sudaca Ustavnog suda na kojoj je izabrana za predsjednicu.

Venecijanska komisija objavila je dva mišljenja o ustavnom zakonodavstvu Poljske¹¹. U Mišljenju o zakonu donesenom u srpnju 2016., Komisija zaključuje: “Poljski parlament preuzima ovlasti izmjene Ustava koje mu ne pripadaju kad to čini kao da se radi o običnom zakonu, bez potrebne većine za donošenje ustavnih amandmana. Svaki zasebno i kumulativno, ovi propusti pokazuju da umjesto razrješavanja prekrasne situacije u kojoj se nalazi Ustavni sud, Parlament i Vlada nastavljaju podrivati položaj Ustavnog suda kao najvišeg mjerodavnog tijela u pitanjima ustavnosti, već tu ulogu dodjeljuju sebi. Oni postavljaju nove zapreke učinkovitom djelovanju Suda. Umjesto da traže rješenje na temelju Ustava i ustavnih odluka, oni još više umanjuju njegovu neovisnost. Produžavanjem ustavne krize oni ometaju rad Ustavnog suda koji ne može

obavljati svoju ustavom propisanu zadaću čuvara demokracije, vladavine prava i ljudskih prava”¹². Zabrinutost je iskazao i Odbor za ljudska prava UN-a¹³.

Mađarska: Preoblikovanje ustavnog okvira

Koristeći dvotrećinsku većinu, vlast je osigurala donošenje novog ustava. Temeljni zakon usvojen je 2011. godine. U Ustavu je davanje prednosti organskim zakonima koji se izglasavaju dvotrećinskom većinom, za pitanja koja se uobičajeno rješavaju zakonima koje donosi relativna većina (preko 50 referenci odnosi se na organske zakone), kao i posljedično usvajanje niza takvih zakona, uzrokovalo značajne otklone u odnosu na temeljne principe vladavine prava. U svom Mišljenju o novom mađarskom ustavu,¹⁴ Venecijanska komisija iznijela je niz zabrinutosti. Upozorila je da je široka primjena organskih zakona jednako problematična u odnosu na ustavnost kao i na zakone koji se donose relativnom većinom glasova. Mišljenje posebno naglašava kako je puno pitanja, kao što su obiteljsko zakonodavstvo, socijalna politika, oporezivanje, trebalo prepusti neorganskim zakonima i većinskim politikama.¹⁵

Iako Temeljni zakon prepoznaje ljudska prava, detaljna razrada prepuštena je “posebnim zakonima”.

11 Opinion on the Amendments to the Act of 25 June 2015 on the Constitutional Tribunal of Poland 11. ožujka 2016. (CDL-AD (2016) 001), i Opinion on the Act on the Constitutional Tribunal/Mišljenje o Zakonu o Ustavnom sudu, 14. listopada 2016. (CDL-AD (2016) 026).

12 Opinion on the Act on the Constitutional Tribunal, 14. listopada 2016. (CDL-AD (2016) 026), paras. 127-128.

13 Human Rights Committee concluding observations on the seventh periodic report of Poland, UN Doc. CCPR/C/POL/CO/7, para. 7.

14 Opinion on the Amendments to the Act of 25 June 2015 on the Constitutional Tribunal of Poland, 11. ožujka 2016. (CDL-AD (2016) 001), paras. 24-27.

15 Komisija se posebno osvrnula na sljedeće članke: I (3) zaštita obitelji; VII. (3) razrađene odredbe o vjerskim zajednicama; VIII. (4) detaljne odredbe o djelovanju i financijskom poslovanju političkih stranaka; IX. detaljna razrada propisa o slobodi tiska i tijelu koje će nadzirati medijske servise, tiskane proizvode i informacijsko-komunikacijsko tržište; XXIX. (3), detaljni propisi o pravima nacionalnih skupina koje žive u Mađarskoj i propisa o izborima za njihovu lokalnu i nacionalnu samoupravu; XXXI. (3) razrađeni propisi o vojnoj službi; 38 (1) odredbe o očuvanju, zaštiti i odgovornom upravljanju nacionalnim dobrima; 38 (2) opseg isključivo državnog vlasništva te ograničenja i uvjeti otuđivanja nacionalnih dobara; 40 temeljne odredbe o općem oporezivanju i mirovinskom sustavu; 41 odredbe o monetarnoj politici. Ibid, para. 24.

Venecijanska komisija iskazala je rezerve u odnosu na tako široko i nejasno izražavanje jer ono ostavlja prostor za različita tumačenja pa zaključuje kako se “kao posljedica takvog nejasnog definiranja, javlja rizik da ustavne odredbe o slobodi i odgovornosti budu umanjene posebnim zakonima”.¹⁶ Ustvrdili su također da bi Ustav trebao sadržavati preciznije pokazatelje u pogledu sadržaja i ponuditi jača jamstva za učinkovitu zaštitu i uživanje prava pojedinaca, u skladu s međunarodnim instrumentima zaštite ljudskih prava koje je Mađarska potpisom prihvatila.

Moć u sve manje ruku

Neliberalna vlast manipulira vladavinom prava, sužava prostor odgovornosti i ugrožava diobu vlasti. Neovisan nadzor i kontrolni mehanizmi ključ su osiguravanja odgovornog i transparentnog upravljanja, ravnomjerne diobe ovlasti, posebno kad je u pitanju sudstvo.

Novi ustav i niz amandmana koji su uslijedili, uz donošenje značajnog broja organskih zakona, postupno su u Mađarskoj uklonili važne kontrolne mehanizme nad izvršnom vlasti a oslabjeli neovisnost Ustavnog suda i nezavisni nadzor.¹⁷ Usto je Fidesz zahvaljujući većinskom preglasavanju svoje podržavatelje

postavio na ključna mjesta u administraciji, sigurnosnom aparatu, regulatornim agencijama i sudstvu.

Dogodile su se promjene i u sastavu sudaca Ustavnog suda a smijenjen je predsjednik prije isteka mandata. Europski sud za ljudska prava utvrdio je da je preranim prekidom njegova mandata povrijeđeno pravo na pristup sudu (članak 6) jer je prekid uslijedio zbog prijelaznih mjera novog Temelnog zakona – ustavne legislative koja nije podvrgnuta nikakvom obliku pravne ocjene. Europski sud također je utvrdio povredu prava na slobodu izražavanja (članak 10.) jer je postojala veza između njegove smjene i kritičkih stavova koje je iznosio u javnosti.¹⁸

Venecijanska komisija izrazila je zabrinutost zbog visoke razine neovisnosti glavnog državnog tužitelja koji usto, osnažen danim hijerarhijskim ovlastima, dobiva veliku moć kontrole nad tužiteljima.¹⁹ Trenutni glavni državni tužitelj, kojega je postavio Fidesz, može ostati na položaju i kad Fidesz izgubi vlast. Prema novim pravilima o imenovanju, državnog tužitelja može imenovati samo dvotrećinska većina u Parlamentu. Ako se ne postigne dogovor, trenutni glavni državni tužitelj ostaje na svom položaju. Važno je napomenuti da on surađuje s Europskim uredom

za borbu protiv korupcije OLAF u istrazi o starim slučajevima korupcije u koje su bili uključeni bivši visokopozicionirani politički akteri, dok od 2010. nije otvoren ni jedan novi slučaj te razine iako se redovito podnose prijave. Korupcijski slučajevi s visokim dužnosnicima prethodne vlade, koje temeljito istražuje sadašnja vlast, važan su element narativa kojim Fidesz postiže uspjeh među biračima.

Novim zakonima ustanovljen je i Nacionalni ured za sudstvo radi administriranja sudova. Predsjednik ureda ima široke ovlasti intervencija u sudbeni sustav. On može raspoređivati predmete i dijeliti ih različitim sudovima. Zbog nepostojanja jasnih kriterija prema kojima se raspoređuje neki predmet, Venecijanska komisija ocijenila je da diskrecijsko pravo predsjednika Ureda i sustav raspodjele utječu na pravo na pravično suđenje i načelo nepristranog odabira suca.²⁰

Obavezno umirovljenje sudaca sniženo je sa sedamdeset na šezdeset dvije godine, čime je 274 sudaca i javnih tužitelja natjerano u prijevremenu mirovinu pa je vlast mogla zamijeniti gotovo sve čelne ljude u sudstvu. Slučaj je predan Europskom sudu pravde. Nakon presude, mađarski parlament morao je usvojiti novi zakon usuglašen s europskim standardima a suci su

¹⁶ Ibid., para. 59.

¹⁷ U svom Mišljenju o Četvrtom amandmanu Temelnog zakona, Venecijanska komisija napisala je kako je njime “promijenjen Ustav u više aspekata i to u pogledu individualnih ljudskih prava, redovnog sudstva i uloge ustavnog suda u Mađarskoj”. Opinion on the Fourth Amendment to the Fundamental Law of Hungary, 17. lipnja 2013, CDL-AD(2013)012, para. 138.

¹⁸ *Baka v. Hungary*, No. 20261/12, 23. lipnja 2016., paras 120-122 and 151

¹⁹ Opinion on Act CLXIII of 2011 on the Prosecution Service of Hungary and Act CLXIV of 2011 on the status of the prosecutor general, prosecutors and other prosecution employees and the prosecution career, CDL-AD(2012)008, 19. lipnja 2012., para. 87.

²⁰ See Opinion on Act CLXII of 2011 on the legal status and remuneration of judges and Act CLXI of 2011 on the organisation and administration of courts of Hungary, 19. ožujka 2012. (CDL-AD(2012)001), paras. 23 et seq and Opinion on the Cardinal Acts on the Judiciary that were amended following the adoption of Opinion CDL-AD(2012), 15. listopada 2012. (CDL-AD(2012)020), paras. 60 et seq.

vraćeni na posao, ali ne i na prijašnje pozicije. U konačnici, praktični učinak bio je tek djelomičan a politički cilj postignut.

U Poljskoj se napad na neovisnost pravosuđa nastavlja reformama pravosudnog sustava. Novim Zakonom o tužiteljstvu, izglasanim 28. siječnja 2016., spojene su funkcije glavnog državnog tužitelja i ministra pravosuđa u jednu, uz davanje velikih ovlasti osobi na toj novoj poziciji – ona može postavljati i razrješavati tužitelje, davati upute tužiteljima u pojedinačnim slučajevima, odlučiti koje će informacije biti prosljeđene medijima i javnosti u vezi s predmetima vezanim uz kazneni progon. U svojem izvještaju nakon posjete Poljskoj, Povjerenik za ljudska prava Vijeća Europe naveo je kako “davanje tako velikih ovlasti politički postavljenoj osobi, bez uspostave odgovarajućih mjera nadzora radi sprječavanja moguće zlouporabe položaja, predstavlja ozbiljnu prijetnju zaštiti ljudskih prava u kontekstu kaznenih postupaka, posebno u odnosu na pravo na pravično suđenje, presumpciju nevinosti i pravo na obranu”.²¹ Odbor za ljudska prava UN-a izrazio je slične stavove i zabrinutost zbog ovog zakona, kao i predloženih izmjena vezanih uz djelovanje Nacionalnog sudbenog vijeća.²²

Parlament je 12. srpnja 2017. usvojio zakon kojim se ministru pravosuđa daje izravna kontrola nad redovnim sudovima – imenovanje predsjednika regionalnih i apelacionih sudova sada je ovlast ministra, a ne više sudbenih vijeća. Drugim zakonom proširena je politička kontrola nad Nacionalnim sudbenim vijećem i imenovanjem njegovih članova. Istog dana poslan je u Parlament nacrt još jednog zakona kojim se de facto ukida Vrhovni sud jer se njime razrješuje ili umirovljuje sve djelatne suce, a ovlast novih imenovanja predaje se ministru pravosuđa. To je završni udarac vladavini prava u Poljskoj. Zakon je izglasan i potvrđen u Senatu u roku od tjedan dana. Veliki protesti organizirani su u tom razdoblju u Varšavi i drugim mjestima širom Poljske. Poljski predsjednik 27. srpnja 2017. odbio je potpisati drugi i treći zakon.

U Srbiji je situacija u pravosuđu usko povezana s pristupnim procesom Srbije u Europsku uniju. Nakon predstavljanja Strategije pravosudne reforme u 2006. i otvaranja pristupnih pregovora u 2014., fokus reforme stavljen je na usuglašavanje zakonodavstva s europskim standardima i pravnom stečevinom EU (acquis). U svom godišnjem izvještaju o napretku Srbije, Europska komisija primijetila je kako, unatoč postojanju ustavnih jamstava neovisnosti pravosuđa, ustavni i zakonodavni okvir

ostavljaju prostor za neopravdano političko utjecanje na pravosudni sustav, uključujući izbor i imenovanja sudaca i tužitelja. Nadalje, javno komentiranje istraga i sudskih procesa, čak i na najvišoj političkoj razini, nastavlja ugrožavati neovisnost sudstva.²³ Struktura i način rada Visokog savjeta sudstva i Državnog veća tužilaca još uvijek je neriješen, što također utječe na Ustavni sud. Unatoč reformi, povjerenje javnosti u pravosuđe i dalje je nisko.

U Mađarskoj su proglašeni novi zakoni kojima se umanjilo nadležnosti regulatornih agencija i nadzornih tijela (mediji, zaštita podataka, pravobranitelj i povjerenstva za jednakost), nakon kojih je uslijedilo micanje aktualnih i postavljanje onih koji su odani vladi.

Koalicijska vlada koja je u Hrvatskoj došla na vlast nakon izbora u prosincu 2015. različitim je metodama vršila politički pritisak na regulatorna tijela što je dovelo, na primjer, do podnošenja ostavke predsjednice Vijeća za elektroničke medije. Pritisak je vršen i na Pučku pravobraniteljicu. U svibnju 2016. njezino je godišnje izvješće u Saboru kritizirano pa odbijeno, kao što je i mjesec dana kasnije odbijeno i izvješće Pravobraniteljice za djecu.²⁴

Poljski pravobranitelj u cijelosti djeluje u suglasju s načelima UN-a koja se odnose na nacionalne

21 Report by Nils Muižnieks, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe following his visit to Poland from 9 to 12 February 2016, CoE DOC. CommDH(2016)23, para. 102

22 Human Rights Committee, concluding observations on the seventh periodic report of Poland, adopted on 31 October 2016, UN Doc. CCPR/C/POL/CO/7, para. 33. U vrijeme razmatranja izvješća Poljske u listopadu 2016. zakon je još bio u izradi

23 Commission Staff Working Document: Serbia 2016, SWD(2016) 361 final, 9. studenog 2016., p. 13 and p.54 et seq.

24 Equinet European Network of Equality Bodies, “Croatian parliament’s rejection of 2015 Ombudswoman report represents political pressure on its independence”/Equinet Europska mreža tijela za promicanje jednakosti, “Odbijanje Godišnjeg izvješća za 2015. Pučke pravobraniteljice u Hrvatskom saboru predstavlja politički pritisak na neovisnog ovog tijela”, 25. svibnja 2016.

institucije za ljudska prava (Pariška načela)²⁵, ima vrlo jasne ovlasti i prema zakonu i u praksi, i to prvenstveno zahvaljujući profesionalnim profilima dosadašnjih obnašatelja ove dužnosti koji su stvarali strukturu kakva je propisana Ustavom. Međutim, proširenje opsega aktivnosti ovog instituta nije praćeno odgovarajućim povećanjem budžeta. Recimo, nakon što je Poljska implementirala EU Direktivu o jednakosti i ratificirala Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom 2013., Pravobranitelj je postao tijelo odgovorno za nadziranje procesa implementacije, ali mu nisu dodijeljena dodatna sredstva. Osim pokušaja da se umanjí neovisnost ove institucije, posebno zakonom donesenim u ožujku 2016. kojim su ustanovljenje procedure ukidanja imuniteta, Pravobranitelj se suočava sa sve glasnijom kritikom i negativnim izjavama u javnosti.²⁶ Kad su u pitanju druga tijela koja bi trebala osigurati jednakost svih pred zakonom, Vijeće za sprječavanje rasne diskriminacije, ksenofobije i srodne netolerancije raspušteno je u travnju 2016. bez ikakvog obrazloženja i najava da će biti ustanovljena neka zamjenska institucija.²⁷

Sužavanje demokratskog prostora

Napadi na slobodu izražavanja, okupljanja i udruživanja ograničavaju aktivno sudjelovanje građana. Zastrašivanje, javno diskreditiranje i prljave kampanje, politički pritisci i ekonomska ograničenja, uz otežavanje pristupa financiranju, prijetnja su sigurnom i povoljnom okruženju nužnom za ostvarenje ovih prava. Demokratski prostor u sve četiri države doživio je neke ili sve oblike kršenja navedenih prava. Međutim, u Mađarskoj i Poljskoj usvojeno je natražnjačko zakonodavstvo kojim je učinkovito osakaćena mogućnost uživanja ključnih temeljnih sloboda. Sposobnost medija i organizacija za ljudska prava da budno nadziru vlast, uz pravo građana na pristup informacijama i aktivno sudjelovanje u javnom životu, kamen je temeljac pluralističkih, demokratskih društava. Samo se uz njih može imati odgovornu vlast i zaustaviti neliberalne trendove.

Sloboda izražavanja

Iako je ograničavanje medijskih sloboda u Hrvatskoj započelo prije izbora održanih 2015., uz zahtjeve da javni diskurs mora odražavati nacionalne interese, situacija se bitno pogoršala dolaskom nove vlasti. Odmah se kreće s brojnim smjenama urednika, raskidima dugogodišnjih ugovora, a onda i odlazaka novinara s javnog medijskog servisa,

izmjenama sadržaja i programa te oštrim rezanjem sredstava za financiranje neovisnih medija zbog čega su mnogi prestali postojati. U prvom tjednu stupanja na dužnost, u siječnju 2016., ministar kulture raspustio je Stručno povjerenstvo za neprofitne medije, a zatim je, bez konzultacija i javne rasprave, donio odluku kojom se ovo tijelo, kao nepotrebno, potpuno ukida. Povjerenstvu je jednogodišnji mandat trebao trajati do listopada 2016. godine, a zadaća mu je bila raspodijeliti sredstva neprofitnim medijima na osnovi javnog natječaja i nadzirati njihov rad. Pritisak na neovisne medije i javni medijski servis doveo je gotovo do nestanka istraživačkog novinarstva.

Nakon izbora u Poljskoj, održanih 2015. godine, započelo je preuzimanje medija stavljanjem javnih servisa pod političku kontrolu vlade i ograničavanjem njihove neovisnosti. Prvi medijski zakon (takozvani "mali medijski zakon") izglasan je u prosincu 2015. na brzinu i bez ikakvog savjetovanja. Mali medijski zakon osigurao je da svim članovima nadzornog vijeća za nacionalni javni servis istekne mandat na dan stupanja ovog zakona na snagu. Javni mediji potpali su posve pod kontrolu vlasti, što je izazvalo kritiku neovisnih medija i opozicije tvrdnjom da će im sada služiti kao propagandi servis. Tijekom pet mjeseci nakon donošenja ovog zakona, približno 150 novinara,

25 Rezolucija 48/134 prihvaćena na Općoj skupštini UN-a 20. prosinca 1993.

26 International Ombudsman Institute, Report by the International Ombudsman Institute (IOI) Following a Fact Finding Mission to Warsaw, Poland from 18 - 20 July 2016: Ombudsman Under Threat

27 CCPR/C/POL/CO/7, para.17

uključujući i sindikalne vođe, dobili su otkaz, prisiljeni su na ostavke ili prihvaćanje nižih pozicija, a oko 100 novinara koji su bili zaposleni u lokalnim ograncima bili su pogođeni valom otkaza ili “dobrovoljnih” odlazaka.

Nakon izglasavanja drugog zakona u lipnju 2016. osnovano je Nacionalno vijeće za medije u kojem većinu imaju parlamentarni zastupnici vladajuće stranke. Vijeće ima ovlast postavljanja i razrješavanja čelnika u nacionalnom servisu – na Poljskoj televiziji (TVP), nacionalnom radiju i u izvještajno-novinskoj agenciji PAP.

Ekonomskim mjerama ciljalo se na privatne medije i neovisna izdanja – jedna je mjera bila ograničavanje reklamiranja, a druga ograničavanje distribucije, čime su ovim medijima bitno smanjeni izvori prihoda.²⁸ Istovremeno se troše ogromna svote javnog novca za promociju pitanja o kojima vlast želi da se raspravlja, i to oglašavanjem u izdanjima privatnih medija. Posljedično, mnogi privatni mediji odustaju od kritiziranja vlasti.

U prosincu 2016. najavljene su mjere kojima će se ograničiti kretanje i pristup novinara parlamentu. Vlast je, suočena s najavama protesta, na koncu odustala od primjene ovih mjera. Ipak je sljedećih tjedana bilo prijava da su novinari imali problema pri ulasku u zgradu parlamenta, a nekoliko im je puta osiguranje i zabranilo ulazak. U siječnju 2017.

novinara lista *Gazeta Wyborcza* maknula je vojna straža ispred zgrade Sejma, Donjeg doma Parlamenta, dok je izvještavao o protestu aktivista organizacije Građani Republike Poljske. *Gazeta Wyborcza*, uvjereni kako se radi o ometanju medijskih sloboda, podnijela je prijavu tužiteljstvu.²⁹ Pokrenuta je istraga koja još nije zaključena.³⁰

Uz ova ograničenja, Poljska nastavlja kriminalizirati klevetu (Članak 212(2) Kaznenog zakona) zbog čega se već nekoliko slučajeva našlo pred Europskim sudom za ljudska prava³¹, a kritiku je uputio, među ostalima, i Zastupnik za slobodu medija OSCE-a. Odbor za ljudska prava UN-a izrazio je zabrinutost zbog drugih zakona kojima se predviđa kaznena odgovornost za vrijeđanje državnih simbola, vjere, viših dužnosnika, kao i zbog nacrtu zakona koji predviđa kaznu do tri godine zatvora za svakoga tko nazove nacističke logore u okupiranoj Poljskoj za vrijeme Drugog svjetskog rata poljskima.³²

Mađarski ustav govori o slobodi izražavanja i medija. Međutim, dva zakona donesena u 2010.³³, ustavni amandmani i brojne uredbe doprinose kreiranju vrlo restriktivnog okruženja za medije.

Regulacijom medija samo je jednom tijelu povjeren nadzor – Nacionalnoj i telekomunikacijskoj direkciji, čiji predsjednik predsjeda i Vijećem za

medije, a mandat mu je da postavlja izvršne direktore svih javnih medija i tako stavlja radio, televiziju i središnje informativne agencije pod nadzor vlade. Financiranje i proizvodnja sadržaja za sve javne medije centralizirani su u Fondu za servisnu podršku medijima i upravljanje imovinom, čiji rad pak nadzire Vijeće za medije. Zakonom se također regulira sadržaj audiovizualnih medija. Vijeće za medije može pokrenuti postupak oduzimanja dozvole za emitiranje, uključujući internetske portale, a može i odrediti sankcije predviđene Zakonom o medijima.

Za zatvaranje nezavisnih medija koriste se i ekonomske mjere poput oporezivanja ili postavljanja ograničenja na političko oglašavanje u vrijeme kampanja. Tržište oglašavanja izuzetno je ovisno o ugovorima s vladom.

Kleveta ostaje kazneno djelo. Štoviše, članak 9. Ustava dobiva amandman kojim se “pravo na slobodu izražavanja ne smije koristiti s ciljem narušavanja digniteta mađarske nacije”. Novi Građanski zakon, usvojen 2014., sadrži niz odredbi o zaštiti “osobnih prava”. Studija Međunarodnog instituta za tisak uočila je rast broja sudskih tužbi dužnosnika i političara zbog napada na njihov ugled. Umjesto političkih i društvenih rasprava, oni traže sudske presude, dok se mediji “nalaze pod unakrsnom vatrom” jer

28 “Czołowe firmy państwowe mocno obniżyły wydatki reklamowe w Polsce i TVN, a zwiększyły w TVP1 i TVP2 (analiza),” 1. ožujka 2017.

29 Reporter Gazety Wyborczej “wyproszony z terenu Sejmu, bo nagrywał poza wyznaczonymi miejscami.GW” zawiadomi o tym prokuraturę,” 26. siječnja 2017.

30 Amnesty International, FIDH (International Federation for Human Rights), Human Rights Watch, Open Society European Policy Institute and Reporters without Borders

31 See for example *Maciejewski v Poland*, *Koniuszewski v Poland*, and *Lewandowska-Malec v Poland*

32 CCPR/C/CO/POL/CO/7, para. 37.

33 Act CIV on the Freedom of the Press and the Fundamental Rules on Media Content and Act CLXXXV on Media Services and Mass Media

žele izvještavati o kontroverzama i otvarati forume za razmjenu različitih stavova.³⁴

Novinari koji objavljuju tekstove u kojima se kritizira vlast riskiraju gubitak posla ili dobivanja zabrane ulaska na javne događaje, a prijete im i sudske tužbe, novčane kazne ili zabranjivanje daljnjeg objavljivanja. Zbog svega navedenog, sve je više autocenzure među medijskim profesionalcima.³⁵

Medijski zakoni doživjeli su kritike zbog otklona u odnosu na međunarodne i europske standarde i činjenice da su ugroženi neovisnost i sloboda medija od Povjerenika za ljudska prava Vijeća Europe³⁶, Posebnog izvjestitelja za promociju i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja UN-a³⁷ i OSCE-ova Predstavnik za slobodu medija³⁸. Iako su neki zakoni "popravljeni" amandmanima, još uvijek nisu usuglašeni s međunarodnim standardima.

Pred Srbijom i nadalje stoji izazov očuvanja i jačanja prostora za politički dijalog, raspravu i izražavanje različitih mišljenja u medijima i na društvenim mrežama.

U odnosu na predizbornu kampanju, EU izvještaj o napretku Srbije navodi pristrano medijsko izvještavanje,

davanje neopravdane prednosti strankama na vlasti i zamagljivanje odvojenosti države od stranke, što je dovelo do iskrivljenog izvještavanja o kampanji. Pritom nije postojao učinkovit mehanizam za praćenje i nadzor medija.³⁹

Usvojen je novi zakon o privatizaciji medija koji nije povećao razinu transparentnosti u području financiranja medija i vlasničkim strukturama, iako ima prijava da tajkuni kupuju lokalne medije, i to dijelom javnim novcem. Prijetnje jedinom neovisnom televizijskom kanalu trenutno dolaze iz Ministarstva kulture. Novinari i mediji često pribjegavaju autocenzuri jer u velikoj mjeri ovise o javnom financiranju, a učinkoviti pritisci na uređivačku politiku vrše se preko oglašivačkih i distribucijskih fondova.⁴⁰

Govor mržnje često se tolerira u medijima, a vrlo rijetko ima ikakvih reakcija. Nema ni napretka u istragama zbog serije hakerskih napada na portale koji se događaju od 2014. godine.⁴¹ Objavljivanje osobnih podataka i nagađanja koja su u suprotnosti s presumpcijom nevinosti također su učestala pojava.

Izjave državnih dužnosnika o istraživačkom radu novinara ne pomažu stvaranju okruženja u kojem

je poželjno bez zadržke koristiti pravo na slobodu izražavanja. Curenje informacija medijskim izdavačima (o tekućim istragama, na primjer) ugrožavaju osobnu sigurnost novinara. Prijetnje, nasilje i zastrašivanja novinara izazivaju opravdanu zabrinutost, u istoj mjeri kao i prljave kampanje provladinih medija ili članova vlade. Nezavisni informativni portal Balkanska mreža istraživačkog novinarstva (BIRN) kritizirao je sam premijer, a provladini mediji TV Pink i Informer proglasili su portal neprijateljem države.⁴² Od siječnja do srpnja 2016. Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) zabilježilo je 33 slučaja napada, prijetnji ili nekog oblika pritiska na novinare.⁴³ Podignuto je nekoliko kaznenih prijava, ali presude su vrlo rijetke. Ubojstvo radijskog novinara Luke Popova u lipnju 2016. izazvalo je međunarodne reakcije, među ostalima i Predstavnik za medije OSCE-a, i zahtjeve za provođenjem ozbiljne istrage. Policija je uhapsila trojicu osumnjičenika. Ostaje nejasno je li se ubojstvo dogodilo zbog njegovog novinarskog rada. Rad komisije ustanovljene radi istrage o ubojstvima troje novinara – Dade Vujasinović 1994., Slavka Ćuruvije 1999. i Milana Pantića 2001. – nije donio nikakve rezultate niti je doveo do nekih presuda.⁴⁴

34 International Press Institute, *Civil Defamation and Media Freedom in Hungary: trends and challenges in court practice in personality rights cases*, veljača 2017., p. 5.

35 Mérték Media Monitor, *The Reins on Freedom: Self-Censorship in the Hungarian Press*, 11. lipnja 2012.

36 Opinion of the Commissioner For Human Rights: Hungary's media legislation in light of Council of Europe standards on freedom of the media, CoE DOC. CommDH(2011)10, 25. veljače 2011., para. 3-6.

37 Hungary: UN expert on press freedom concerned by media law, press release following the Special Rapporteur's visit to Hungary, 5. travnja 2011.

38 Miklós Haraszti, *Hungary's Media Law Package/Madžarski paket medijskih zakona*, Institut für die Wissenschaften vom Menschen

39 Commission Staff Working Document: Serbia 2016, SWD(2016) 361 final, 9. studenog 2016., p. 61.

40 Ibid, p. 21

41 Ibid, p. 62

42 Balkan Investigate Reporting Network, "BIRN under fire

43 Human Rights Watch, "Western Balkans: Unchecked Attacks on Media," 30. studenog 2016.

44 Human Rights Watch, *World Report 2017 – Serbia/Kosovo events of 2016*

U vrijeme posjete Hrvatskoj, Povjerenik za ljudska prava Vijeća Europe izrazio je ozbiljnu zabrinutost zbog neodgovarajuće reakcije vlasti na prijave fizičkih napada, prijetnji smrću i zastrašivanja novinara. Izjavio je: “Novinari imaju važnu ulogu kontrolora vlasti i sve države moraju brinuti o njihovoj sigurnosti. Nekažnjavanjem zločina počinjenih nad novinarima treba se ozbiljno pozabaviti, a odgovarajuće kazne za takva djela moraju se dosuditi. Javni diskurs koji opravdava napade na novinare opasan je jer ugrožava slobodu medija i demokraciju”. Iskazao je i zabrinutost zbog velikog broja smjena u upravi i na uredničkim pozicijama u javnom medijskom servisu, kao i zbog vladinog prijedloga da se prekinu mandati predsjednice i svih članova Vijeća za elektroničke medije.⁴⁵

Sloboda udruživanja

Dolazak na vlast neliberalnih stranaka u sve četiri države doveo je do sužavanja demokratskog prostora. Posebni izvjestitelj UN-a za pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja utvrdio je postojanje niza istovjetnih taktičkih poteza: ograničavanje pristupa financiranju jer se zahtijeva prethodno odobrenje vlasti, postavljanje ograničenja i izoliranje organizacija koje dobivaju sredstva iz inozemstva, stigmatizacija i delegitimiranje rada organizacija financiranih iz inozemstva te uznemiravanje ljudskopravaških organizacija revizijama i poreznim

nadzorima.⁴⁶ Istovremeno, promoviraju se organizacije odane vlasti ili one koje je osnovala vlast ili vladajuća stranka, GONGOs. Na taj način vlast želi ozakoniti rad poslušnih grupa i njih postaviti na mjesto koje je do tada zauzimalo neovisno civilno društvo.

Pristup financiranju – bez obzira na izvor iz kojeg dolazi – svugdje se razumije kao sastavni dio prava na slobodu udruživanja, kako je ono definirano u članku 22. Međunarodne konvencije o građanskim i političkim pravima (ICCPR). Ovo se pravo potvrđuje člankom 13. UN-ove Deklaracije o braniteljima ljudskih prava, OSCE Vodičem za zaštitu branitelja ljudskih prava i preporukom CM/Rec(2007)14 Vijeća ministara pri Vijeću Europe. To je višekratno isticao Posebni izvjestitelj UN-a za pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja. On je upozorio kako je u posljednje vrijeme, pod krinkom zaštite suvereniteta države ili tradicionalnih vrijednosti zemlje od inozemnog uplitanja, zapravo ograničavano inozemno financiranje organizacija civilnoga društva ili su poduzimani klevetnički napadi protiv onih koji su dobivali novac iz inozemstva. Mnogi su bili izloženi sramoćenju, stigmatizaciji i uznemiravanjima. Nadalje, Posebni izvjestitelj za branitelje ljudskih prava UN-a upozorio je kako je ograničavanje financiranja iz inozemstva dovelo do toga da se organizacije moraju

prijaviti kao strana predstavništva ili moraju tražiti prethodnu suglasnost za prikupljanje sredstava u inozemstvu.

Mađarska vlada od 2010. sve više ograničava prostor za djelovanje organizacija za ljudska prava. Ljudskopravaške organizacije sve češće postaju metom uznemiravanja i prljavih kampanja, istovremeno se suočavajući sa sve nepovoljnijim zakonodavnim rješenjima i prijetnjama financijskoj stabilnosti. Na zakonodavnoj razini doneseni su amandmani na Građanski zakon i Zakon o neprofitnom poslovanju. Potonji utvrđuje nove uvjete pa organizacije moraju revidirati i promijeniti svoje pravilnike i statute te se preregistrirati da bi dobile status organizacija koje rade za opće dobro. Organizacije za zaštitu ljudskih prava dodatno su opterećene administrativnim i financijskim mjerama poput provjera izvora financiranja, učestalih nadzora, poreznih inspekcija. Ugovori o socijalnim uslugama ili uslugama u zajednici s nekim su organizacijama raskinuti jer se ocijenilo da se neprijateljski odnose prema vlasti.

U svibnju 2014. vlast u Mađarskoj optužila je EEA/Norveški fond za podržavanje političkih aktivnosti. Fond su osnovale Norveška, Island i Lihtenštajn kao financijski prilog smanjenju socijalnih i ekonomskih razlika u Europskom ekonomskom području – EEA.

⁴⁵ Council of Europe Commissioner for Human Rights, “Visit to Croatia: High time to create a tolerant and inclusive society”, 29. travnja 2016.

⁴⁶ Report of the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association, UN Doc. A/HRC/23/39

Zatim je pokrenuta revizija poslovanja Fonda putem Vladinog kontrolnog ureda premda ovo tijelo ima samo ovlast nadzora nad trošenjem mađarskog javnog novca. Prema službenom priopćenju, “revizijom programa utvrđeno je da je Fondacija Ökotárs, organizacija civilnoga društva koju je Fond ovladao da upravlja njezinim sredstvima u Mađarskoj, koristila sredstva u političke svrhe. Štoviše, Fondacija je poduzela nedozvoljene financijske radnje.”

Vlada je pokušala uvući Norvešku u “rješavanje ovog problema”, uz jasnu optužbu da se događa miješanje u unutarnje stvari Mađarske.⁴⁷ Postavljen je zahtjev da se suspendiraju svi programi organizacija civilnoga društva i uđe u pregovore s Vladom o ugovaranju novog upravitelja Fonda u Mađarskoj. Nándor Csepregy, zamjenik državnog tajnika, nazvao je članove konzorcija koji upravlja Fondom za neprofitne organizacije “stranački pristranim, prevarantskim nitkovićima” i nagovijestio kako bi se državi moglo povjeriti upravljanje Fondom.⁴⁸ Norveški ministar za europsko ekonomsko područje i EU poslove izjavio je kako je “duboko zabrinut zbog postupaka mađarskih vlasti prema civilnom društvu kojima se pokušava ograničiti sloboda izražavanja”. Istaknuo je također kako je revizijom koju je

poduzela mađarska vlast prekršen potpisani ugovor.⁴⁹ Policija je upala u prostorije Fondacije Ökotárs i još jedne organizacije 8. rujna i izvršila pretres, a sudovi su poslije utvrdili kako je pretres bio protuzakonit. Nedugo potom, suspendirani su porezni brojevi operatera Fonda. Na zahtjev Vladinog ureda za kontrolu, u kolovozu 2014., podignute su kaznene prijave protiv navedenih organizacija nakon čega je uslijedila šesnaestomjesečna istraga kojom nisu utvrđene nikakve nepravilnosti ni kršenje zakona.⁵⁰ Vrhovni sud Mađarske odlučio je u parnici koju je pokrenula Mađarska unija za građanske slobode da Vladin ured za kontrolu mora objaviti službene dokumente. Tada se vidjelo da je sam premijer naredio istragu odnosno financijsku kontrolu.

Posebni izvjestitelj UN-a za branitelje ljudskih prava osvrnuo se u svom izvještaju nakon posjete Mađarskoj na ovaj događaj nazvavši ga “bespredmetnom i ispolitiziranom istragom”. Izrazio je zabrinutost zbog kršenja procedura jer, kako je napisao, “očito nije bilo nikakve presumpcije nevinosti u postupanju vlasti, a viši su vladini dužnosnici otvoreno pokazivali pristranost prema organizacijama i stigmatizirali ih javno u medijima”. Nije bilo nikakve isprike ili javnog priznanja da organizacije nisu radile ništa nezakonito.⁵¹

Kako je buka oko slučaja “Norveških fondova” postupno jenjavala, pokrenuta je i sve se više zahuktavala kampanja protiv Georgea Sorosa i Fondacija Otvoreno društvo, kao i organizacija koje su od njih financijski podupirane. Viktor Orbán izjavio je, u intervjuu objavljenom 30. listopada 2015., kako sve više migranata nadire prema Europi zbog aktivista koji “podržavaju sve što slabi nacionalne države”, a imaju potporu Georgea Sorosa.⁵² Nekoliko dana kasnije, István Hollik, parlamentarni zastupnik Kršćansko-demokratske narodne stranke (koalicijskog partnera Fidesza), uputio je otvoreno pismo brojnim organizacijama civilnoga društva koje financijski podupire Otvoreno društvo, u kojem navodi da George Soros smatra svojim zadatkom ukloniti granice suverenih država kako bi izbjeglice lakše ušle u Europu. Zatražio je od organizacija da se izjasne slažu li se sa Sorosevim idejama i da li shvaćaju kako, slijedeći ga, nagovaraju narod da ne poštuje temeljna prava ugrađena u mađarske i međunarodne zakone.⁵³ U 2016. državni dužnosnici nastavili su stigmatizaciju izjavama u javnosti i medijima – kako su organizacije “plaćene protestiraju i javno zagovaraju određene ciljeve” u ime “pozadinskog moćnika” Georgea Sorosa. U svibnju 2015. javno je objavljen popis svih

47 Magyar Nemzet, “Lázár levelben tiltakozik a külföldi beavatkozás ellen,” 8. travnja 2014.

48 “Csepregy: ‘Szelhámos gittegyletek’ kezelik a norvég alapot”, 30. travnja 2014.:

49 Ministarstvo vanjskih poslova Norveške, objava u medijima “Norway concerned for civil society in Hungary”, 6. lipnja 2014.

50 Eötvös Karoly Institute, Transparency International Hungary, Hungarian Civil Liberties Union and Hungarian Helsinki Committee, “Timelines of governmental attacks against Hungarian civil society organisations”, 7. travnja 2017.

51 UN Special Rapporteur on human rights defenders on his mission to Hungary, UN Doc. A/HRC/34/52/Add.2, paras. 52-54.

52 Bloomberg, “Orban Accuses Soros of Stoking Refugee Wave to Weaken Europe”, 30. listopada 2015.; nalazi se i na internetskim stranicama mađarske vlade

53 “Hollik István nyílt levelben fordult jogvédő szervezetekhez,” 6. studenog 2015.

organizacija koje su dobile novac od Fondacije, uz dovođenje u pitanje transparentnosti njihova financiranja. Na konferenciji za medije, 10. siječnja 2017., Szilárd Németh, potpredsjednik Fidesza i parlamentarnog kluba stranke, izjavio je da “lažne građanske organizacije Soroseva carstva” moraju biti “pometene” preko mađarske granice.⁵⁴ Zapravo, napad vlasti na neprofitne organizacije koje nadziru i kritiziraju funkcioniranje institucija moći, bore se za jačanje vladavine prava i stvarnu zaštitu ljudskih prava, trajni je proces neumanjena intenziteta.⁵⁵

Nacrt Zakona o transparentnosti organizacija koje financiraju strani fondovi ušao je u parlamentarnu proceduru 7. travnja 2017. Između ostalog, njime se propisuje da se organizacije čije financiranje prijeđe zakonom propisani prag moraju registrirati a na svojim internetskim stranicama i u svim publikacijama vidljivo navesti kako koriste inozemni novac. Predviđene su i kazne za nepridržavanje ovog propisa.⁵⁶ Tjedan ranije, 28. ožujka, prihvaćen je amandman kojim se ciljalo na Srednjoeuropsko sveučilište. Unatoč protestu organizacija za ljudska prava, apelima svjetskih akademija, osudi međunarodne zajednice, oba su propisa (Zakon i amandman) izglasana u lipnju 2017. Zakon o organizacijama financiranim iz inozemstva – prvi takav zakon u državama Europske

unije – ima pogubne posljedice po civilno društvo u Mađarskoj. Prijetnja je njihovu opstanku, jer će organizacija koja se ne registrira morati platiti 900.000 forinti kazne (3000 eura) i biti raspuštena. Pogodene su organizacije za ljudska prava, ali i sve druge, a zakon predstavlja prijetnju i za pružatelje brojnih usluga – one koji rade u području socijale, osiguravaju humanitarnu pomoć, bave se zaštitom okoliša – sve one koji ovise o inozemnom novcu. Stvorena je atmosfera ispunjena sumnjičenjem, otvoren je prostor za stigmatizaciju takvih organizacija zahvaljujući prljavoj kampanji vlasti i retorici u kojoj se neprekidno spominju “strani interesi”.⁵⁷

Demonizacija branitelja ljudskih prava i civilnog društva – stalnim isticanjem da se dobivanjem inozemnog novca zapravo radi za “strane interese” – nije ograničena samo na Mađarsku.

U Hrvatskoj su političari iz Domoljubne koalicije istom retorikom učestalo javno napadali organizacije koje se bave ljudskim pravima, demokratizacijom, ženskim ljudskim pravima i LGBT osobama. Kada se u Saboru raspravljalo o godišnjem izvještaju Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva, zastupnik iz stranke HRAST, član Koalicije, rekao je kako neke osobe u civilnom društvu vide neprofitni

sektor kao “unosan posao” i ustvrdio kako je civilno društvo teško bolesno, otuđeno od građana i politizirano (odnosno, u rukama opozicije). Kao primjer naveo je GONG, organizaciju koja se bavi transparentnošću, korupcijom, demokratizacijom i ljudskim pravima. Kritizirajući je, nije propustio naglasiti da je financirana iz inozemstva. Zastupnik iz redova HDZ-a optužio je neprofitne organizacije da rade protiv hrvatskih interesa, govore laži i poluistine o događajima i osobama iz Domovinskog rata te doveo u pitanje njihov legitimitet zbog dobivanja novca izvana. Zahtijevao je da jedan od kriterija za dobivanje javnog novca bude “zastupanje nacionalnih interesa”.⁵⁸

Uz pokretanje klevetničke kampanje protiv neprofitnih organizacija, posebno onih koje se bave dobrim upravljanjem i ljudskim pravima, vladajuća je koalicija usvojila mjere kojima se trebalo smanjiti financijska sredstva za civilno društvo, a proširiti diskrecijsko pravo nadziranja raspodjele sredstava. Na koncu su Nacionalnoj zakladi za razvoj civilnoga društva, koja je ključna u pružanju podrške neprofitnim organizacijama, odobrena bitno umanjena sredstva - sredstva odobrena za 2016. koncem prethodne godine morala su biti umanjena za 30 posto, što je bitno utjecalo na provedbu ranije planiranih aktivnosti. Ovakvo

54 Reuters, “Ruling Fidesz party wants Soros-funded NGOs ‘swept out’ of Hungary,” 11. siječnja 2017.

55 Mađarski helsinški odbor, Timelines of governmental attacks against NGOs

56 Act no. ... of 2017 on the Transparency of Organisations Receiving Foreign Funds

57 European Center for Not-for-Profit Law, *Hungarian law on the transparency of organisations supported from abroad: what is at stake?*, 15. lipnja 2017.

58 “Ilčić poimecne prozivao ‘bolesnike’ civilnog društva i razjario oporbu,” 29. siječnja 2016.

financijsko rezanje posebno je pogodilo pružatelje socijalnih usluga, naročito u ruralnim područjima, kao i one koji rade s osobama s invaliditetom. Istovremeno je prekinuta svaka suradnja između vlade i ljudskopravaških organizacija. Nakon posljednjih izbora, održanih u rujnu 2016., komunikacija i konzultativni procesi postupno se uspostavljaju, ali i dalje prevladava negativno viđenje organizacija za ljudska prava.

U Poljskoj su uvedene promjene u pristupu financiranju. Za civilno društvo postoje tri izvora financiranja: EU fondovi, sredstva na nacionalnoj razini koja raspodjeljuju ministarstva i fondovi na lokalnoj razini. Vlada selektivno olakšava ili ograničava financiranje. Na primjer, vlada odbija financiranje iz nacionalnih fondova organizacijama koje se bave obiteljskim nasiljem i implementacijom Istanbulske konvencije, onima koje pomažu migrantima i izbjeglicama, kao i organizacijama koje su kritične prema vlasti. Postoje i slučajevi kad se financijski nadzor i porezna kontrola koriste za napad, uz huškačke kampanje i uvredljive prijetnje klevetama.⁵⁹

Srbija je kriminalizirala uznemiravanja i medijske kampanje protiv neprofitnih organizacija 2009. godine, ali nikada do sada nije pokrenut ni jedan kazneni postupak. Sredstva koja izdvaja

država nisu velika, ali ne postoje podaci o tome kako se raspoređuju. Bilo je slučajeva korupcije i davanja novca lažnim neprofitnim organizacijama i onima koje podržavaju vlast. Iznimke nije bilo ni kad je financirano monitoriranje sudskih procesa za ratne zločine.

Sloboda okupljanja

U sve četiri države građani još uvijek neometano mogu uživati pravo na okupljanje. Međutim, u svima je civilno društvo zabrinuto jer vlast pokazuje više razumijevanja za okupljanja svojih podržavatelja. Visoka je razina tolerancije prema skupovima na kojima se potiču mržnja i ekstremni stavovi. Posebno je to uočeno u Hrvatskoj.

Poljski parlament u prosincu 2016. izglasao je amandmane na Zakon o okupljanjima.⁶⁰ Zakon uvodi problematičan pojam “cikličkog okupljanja” (“zgrupowanie cykliczne”) – poseban naziv za skupove koji će se događati redovito radi obilježavanja značajnih događaja iz poljske povijesti, a vlast će za njih osiguravati prostor, što u biti znači da skupovi koji neće dobiti pridjev ciklički neće dobiti dozvolu održavanja na istom mjestu i istog datuma. Ovom diskriminatornom mjerom posebno povlašteno mjesto dobivaju okupljanja koja organizira vlast ili njezini podržavatelji i Crkva. Iznimno je zabrinjavajući godišnji marš koji organizira krajnja desnica na Dan neovisnosti.

Zakon o okupljanju u Mađarskoj nije izmijenjen od 1989. Međutim, problematičan je način na koji ga policija primjenjuje, posebno kada ograničava kretanje i rastjeruje skupove.

U Srbiji je novi zakon o slobodi okupljanja daleko liberalniji u odnosu na prethodni i dopušta spontane, nenajavljene skupove.

Prepravljanje povijesti i kulture

Revizionizam utječe na obrazovanje, umjetničko izražavanje i kulturna prava.

Populistički narativi mogu se razlikovati zbog drugačijeg nacionalnog konteksta, ali im je zajedničko dubinsko razdvajanje ljudi na ispravne i one koji su neprijatelji – tvrdi se, naime, da se njima govori u ime svog naroda kao zamišljene zajednice, kojoj zlo nanose isključivo oni koji su protiv tog naroda. Dok nacionalizam ne mora nužno biti pokretačka ideološka snaga, on je snažna platforma za mobilizaciju na osnovi identitetskog “prepoznavanja”, što se jasno može uočiti u etnocentrističkoj, suverenističkoj i domorodačkoj retorici populističkih stranaka. Viktor Orbán izjavio je u svom govoru na Ljetnoj školi u Bálványosu: “Mađarska nacija nije tek grupa pojedinaca, već je zajednica koja mora biti organizirana, ojačana i

⁵⁹ Helsinska fondacija za ljudska prava, *Information on the recent challenges faced by human rights defenders and civil society in Poland*, studeni 2016.

⁶⁰ HRHF, “Poland must drop restrictive amendments to law on assemblies,” 8. prosinca 2016.

čvrsto utemeljena”.⁶¹ Za tako nešto potrebna je vjera u zajedničku prošlost. I onda se kreće u stvaranje revizionističkih pripovijesti i mitova o slavnoj i herojskoj prošlosti u kojoj je “narod” ili žrtva (neprijatelja) ili heroj (zbog pobjede nad neprijateljem).

Prisvajanjem isključivog prava na povijesnu istinu, potpaljuje se vatra nostalgije za prošlom slavom koju sad treba obnoviti. Ovakav odnos prema prošlosti kamen je temeljac populističkih stranaka. Obveza repolonizacije, vraćanja Poljske Poljacima, na primjer, ističe se prilikom obrazlaganja novih javnih politika, od preuzimanja medija do nacionalizacije ekonomije. Kao što je Jarosław Kaczyński, vođa PiS-a, rekao podržavateljima 2012. godine: “Moramo reći jasno (...) da je naš cilj vratiti matici zemlji poljske banke.”⁶²

Prema PiS-u “nacija je stvarna zajednica povezana jezikom i čitavim semiotičkim sustavom, kulturom, povijesnim usudom i solidarnošću”.⁶³ Semiotički sustav uključuje snažnu povezanost s kršćanstvom, katoličanstvom posebno, i prihvaćanje tradicionalnih vrijednosti (tradicionalna obitelj i tradicionalne rodne uloge), čime se naciji priznaje kao presudan kulturni i povijesni identitet, a ne vidi je se kao politički

entitet.⁶⁴ U Mađarskoj je ovaj konstrukt čak ugrađen i u novi ustav, prihvaćen 2011. godine - u preambuli se navode brojni nacionalni, historijski i kulturni podaci, poput spominjanja kralja Svetog Stjepana, kršćanske tradicije, mađarske kulture i jezika. Venecijanska komisija primijetila je da se u preambuli navodi veći broj potencijalno kontroverznih tvrdnji i pojmova koji “mogu izazvati dvojbe”, kao što je proglašavanje ustava iz 1949. nevažećim, zbog čega može doći do niza pravnih sporova ili “širokog razumijevanja mađarske nacije”.⁶⁵

Postojanje konstruiranih narativa o prošlosti omogućava neliberalnoj vlasti dobivanje velike podrške u rješavanju određenih problema i pri donošenju javnih politika. Pridavanjem simboličke vrijednosti pojedinim historijskim događajima i isticanjem nepravdi učinjenih u prošlosti objašnjava se “usput” da nove politike ispravljaju te nepravde. Retorika Viktora Orbána o tiraniji Trianonskog ugovora (potpisanog 1920. između Mađarske i Saveznika) jedan je od primjera. Odmah nakon izbora održanih 2010. donesen je zakon kojim se utvrdilo obilježavanje Dana nacionalnog jedinstva (Nemzeti Összetartozás Napja). Izabran je datum potpisivanja Trianonskog ugovora. Službena obilježavanja i medijski tekstovi održavaju sjećanje na

bombardiranje Srbije koje je 1999. izveo NATO. Nekoliko analitičara ističe kako je srž narativa u političkom diskursu i medijskom praćenju komemoracija stalno isticanje nepravednog stradalništva. Simbolički važne, bombardiranjem razrušene zgrade u Beogradu, posebno Generalštab, još uvijek se ne obnavljaju, dok se rasprava o tome što s njima treba napraviti nastavlja.⁶⁶

Pojednostavljeno govorenje o povijesnim ličnostima i događajima u Mađarskoj služi za opravdavanje novih javnih politika, što se zorno vidi iz govora Viktora Orbána na kraju takozvanih “nacionalnih konzultacija” nazvanih “Stop Briselu”. Izjavio je: “Sveti Ladislav učvrstio je mađarsku državu i time nas zaštitio od domaćih smutljivaca i napada izvana, osigurao je našoj zemlji neovisnost vođenjem realpolitike u odnosu na velike sile. Zaustavimo Brisel. Mađari su slijedili ovaj put i s njega mi, današnji Mađari, ne želimo skrenuti. On je obranio Mađare od uništenja pred nasrtajem nomadskih naroda. Zaustavimo migrante. Slijedeći primjer Svetog Stjepana koji je učvrstio identitet mađarske države i mađarske nacije. Zaustavimo Sorosa. Mađari su slijedili ovaj put i s tog puta mi, današnji Mađari, ne želimo skrenuti.”⁶⁷

Ovakvo prisvajanje nacionalnog povijesnog pamćenja izrasta iz idealiziranja dijela prošlosti, uz istovremeno uvođenje prakse

61 Govor Viktora Orbána na 25. ljetnom studentskom kampu slobodnog sveučilišta u Bálványosu, 26. srpnja 2014.

62 Reuters, “Re-Polonisation’ puts banks under government scrutiny,” 26. rujna 2016.

63 Jarosław Kaczyński: “Raport o stanie Rzeczypospolitej,” Tylko u nas fragmenty programowej publikacji Prezesa PiS”, 3. kolovoza 2011.

64 Adam Balcer, *Beneath the surface of illiberalism: The recurring temptation of ‘national democracy’ in Poland and Hungary – with lessons for Europe*, Heinrich Böll Stiftung, Warsaw, 2017.

65 Opinion on the new constitution of Hungary, 20. Lipnja 2011., CDL-AD(2011)016, paras. 34 et seq.

66 Marija Mandić, “Official Commemoration of the NATO Bombing of Serbia. A Case Study of the Fifteenth Anniversary,” *Südosteuropa*, No. 4. prosinca 2016.

67 Službena stranica predsjednika Vlade, “Orbán Viktor beszéde a nemzeti konzultáció záróeseményén,” 27. lipnja 2017., prema objavi u mađarskom Spectrumu, “Viktor Orbán pojačava zvuk”

relativiziranja a ponekad i revizionizma drugih, mračnijih razdoblja u povijesti zemlje.

Povijesni revizionizam, posebno u odnosu na događaje iz Drugog svjetskog rata, bio je sve učestaliji u hrvatskim medijima tokom 2015., naročito s obzirom na viđenje odgovornosti ustaša, predvođenih Antom Pavelićem, i njihovo svrstavanje uz fašizam. Revizionističke tekstove nije trebalo tražiti na rubovima društvenih mreža, jer su objavljeni u najutjecajnijim medijima kao što su *Večernji list* i *Slobodna Dalmacija*.⁶⁸ Nakon izbora, vladajuća koalicija postavila je za ministra kulture Zlatka Hasanbegovića, revizionističkog povjesničara krajnje desnice. On je jedno vrijeme bio i član Hrvatskog oslobodilačkog pokreta koji otvoreno veliča ustaški pokret. Ministar je krenuo u "kulturni rat" s neovisnim medijima, podržao je snimanje revizionističkog dokumentarnog filma o najvećem ustaškom koncentracijskom logoru redatelja Jakova Sedlara, podržavatelja vlasti. U filmu *Jasenovac: Istina* tvrdi se kako je "samo 20,000 do 40,000 žrtava" umrlo u logoru, iako je u Memorijalnom muzeju Spomen područja Jasenovac upisano 83,145 imena ubijenih,⁶⁹ čime su podržane tvrdnje ekstremista da Jasenovac nije bio "logor smrti", nego običan radni logor u kojem su neki

zatvorenici umrli. Hasanbegović koji je došao na premijeru filma, dao je sljedeći komentar: "Ovakvi filmovi su korisni jer govore o brojnim tabu temama. To je najbolji put da se brojna kontroverzna mjesta iz hrvatske povijesti konačno rasvijetle na pravi način. Treba se suočiti sa svim mračnim stranama, ali u pozadini toga suočavanja mora biti uvijek samo istina, utemeljena na činjenicama".⁷⁰

U travnju 2016. Koordinacija židovskih općina odlučila je bojkotirati državnu komemoraciju u Jasenovcu zbog relativiziranja zločina i revitalizacije ustaštva.⁷¹ Istovjetnu odluku donijelo je i Srpsko narodno vijeće. Zbog izostanka reakcije vlasti, nezavisne komemoracije organizirale su židovske, antifašističke i srpske organizacije i u 2017. godini, naročito zbog neodlučnosti vlasti da ukloni spomen-ploču s ustaškim pozdravom "Za dom spremni" koju je u prosincu 2016. postavio HOS (Hrvatske oslobodilačke snage) u Jasenovcu.⁷²

U Poljskoj, osim izmjene zakona kojim je uvedena kaznena odgovornost za vrijeđanje državnih simbola, visokih dužnosnika i crkve ("uvreda poljske naciji"), izrađen je nacrt zakona, prihvaćen u kabinetu Vlade u kolovozu 2016., kojim se utvrđuje kazna do tri godine zatvora za svakoga tko spomene sudjelovanje

Poljske u holokaustu ili uz naziv "nacistički logori" stavi posvojni pridjev poljski. Odbor za ljudska prava UN-a izrazio je zabrinutost zbog ovih zakona i povrede članka 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima – zaštite slobode uvjerenja i izražavanja.⁷³

Iako se vrlo uopćeno osuđuje antisemitizam, Fideszova retorika dopustila je da postupno pada u zaborav mađarska uključenost u holokaust, a potiče rehabilitacija režima kojem je na čelu bio regent Miklós Horthy od 1920. do 1944. godine. U svom govoru održanom u lipnju 2017. na otvaranju Memorijalnog centra Klebelsberg u vili Kuna Klebelsberga, poznatog antisemita i ministra kulture čije su politike izravno služile revizionističkim i šovinističkim težnjama Horthyjeva režima, Viktor Orbán izjavio je: "...da su drugo i treće desetljeće dvadesetog stoljeća donijeli mukotrpno iskušenje mađarskoj naciji. Mi dugujemo veliku zahvalnost izuzetnim državicima, među kojima su regent Miklós Horthy, premijer István Bethlen i ministar Kuno Klebelsberg jer su osigurali da nas povijest ne pokopa pod ogromnim teretom poraza u svjetskom ratu, 133 dana Crvenog terora i diktata Trianona".⁷⁴

68 Freedom House, Nations in Transit 2016 – Croatia.

69 Jasenovac Memorial Site, List of individual victims of Jasenovac concentration camp.

70 Balkan Transitional Justice, Balkan Insight, "Croatian Jews Outraged by Concentration Camp Film," 5 April 2016

71 "Židovi bojkotiraju Jasenovac zbog 'relativizacije ustaštva,'" 4 April 2016.

72 Balkan Transitional Justice, Balkan Insight, "Fascist Slogan Near Croatia Concentration Camp Sparks Anger," 5 December 2016

73 CCPR/CPOL/7, paragraph 37.

74 Internetske stranice mađarske vlade, "Prime Minister Viktor Orbán's speech at the inauguration of the Klebelsberg Memorial Centre and Guest House," 23. lipnja 2017

Hrvatska 2016.

Šest mjeseci otpora – 20 protestnih akcija*

Protesti su započeli prvog dana uspostave nove Vlade – 22. siječnja 2016.

Vlada

Ugrožava:

- Slobodu izražavanja;
- Neovisnost medija;
- Financiranje civilnoga društva;
- Obrazovnu reformu.

Promovira:

- Tradicionalne vrijednosti;
- Netoleranciju i govor mržnje.

Civilno društvo

Pokreće:

- Koalicije i zajedničke inicijative;
- Proteste i široku mobilizaciju;
- Kampanje podizanja svijesti.

Upućuje:

- Zahtjeve odgovornima na vlasti;
- Apele, kaznene prijave i peticije.

Već 16. lipnja 2016. Vladi je izglasano nepovjerenje, a 15. srpnja 2016. Hrvatski sabor je samoraspušten.

*Pročitajte više o različitim akcijama, vidjeti na str. 37

Prostor za kritičko promišljanje, neovisno istraživanje i izvještavanje, pristup objektivnim i točnim informacijama – sve su to nužne pretpostavke informiranog sudjelovanja u pluralističkom i mnogoglasnom društvu koje dopušta razobličavanje mitova. Populistička neliberalna vlast ne vjeruje medijima, znanstvenoj zajednici, ni kulturnim i umjetničkim prostorima. Istovremeno, glavna je strategija osvajanje obrazovnog sustava radi umanjivanja sposobnosti informiranog odlučivanja, što je dio dugoročnog cilja eliminiranja demokratskih procesa odgajanjem budućih generacija da budu manje spremne na neposluš jer su ispranih mozгова (Volksverdummung – zaglupljivanje naroda).

Što se tiče akademskih sloboda, u Mađarskoj je posebno zabrinjavajuća situacija jer su napadi započeli daleko prije nasrtaja na Srednjoeuropsko sveučilište. Zapravo, priča je započela još 2010. godine podizanjem kaznenih prijava zbog navodne korupcije protiv filozofa i sveučilišnih profesora. Uslijedilo je velikodušno financiranje institucija bliskih vlasti, a drastično rezanje sredstava za one koji vlast kritiziraju. Na ključne pozicije, s kojih se nadzire potrošnja sredstava za akademske aktivnosti, postavljeni su pouzdani ljudi. Smanjeni su budžeti za kurikulume društvenih znanosti, umjetnosti, ekonomije i prava u korist kurikuluma prirodnih, tehničkih i tehnoloških znanosti.

U Srbiji je glavni problem visokog obrazovanja nedostatna edukacija o ljudskim pravima unutar studija prava,

kao i općeprisutno ustručavanje sveučilišta da ojačaju svoje programe obrazovanja o ljudskim pravima. Isto tako, o ratnim zločinima u kurikulumima govori se isključivo iz usko nacionalne perspektive.

Javno obrazovanje u osnovnim i srednjim školama u Mađarskoj je centralizirano i promijenjene strukture. Međutim, financijska i administrativna odgovornost u rukama je lokalne vlasti, uz manju potporu iz državnog proračuna. Zbog toga je veliki broj lokalnih zajednica povjerio administrativne poslove Crkvi, naročito u selima i naseljima sa samo jednom školom. Velik je administrativni pritisak na nastavnike unatoč protivljenju slabih sindikata. Osim Srbije, u kojoj se građanski odgoj nudi kao alternativni izbor nastavi vjeronauka, promocija kršćanskih religija i “tradicionalnih vrijednosti” događa se revizijom kurikuluma i školskih udžbenika. U Mađarskoj je uvedena nova etika i proučavanje Biblije. U Hrvatskoj je rezan budžet za ljudska prava, građanski odgoj, rodnu ravnopravnost i mirovnu edukaciju, a sredstva su prebačena na programe o tradicionalnim vrijednostima. Poljska je ukinula edukaciju o spolnom i reproduktivnom zdravlju. Zajedničko je programima u sve četiri države što se revidiranjem preoblikuje historijski narativ podučavanja u školama. U hrvatskim školama ratni veterani drže predavanja. Ozbiljan problem mađarskih škola je oštra segregacija, pogotovo prema romskoj djeci.

Unatoč proklamiranoj jednakosti pred zakonom, sve veći broj vjerskih škola vodi diskriminaciji u praksi jer se većina pretežno obrazuje u školama koje vodi Crkva.

Projekt strah

Diskursom u kojem ključnu ulogu ima izazivanje straha kreira se društvene pritiske. On postaje polugom moći i vodi do marginalizacije manjina.

“Populisti vladaju zamjenom problema, a ne njihovim rješavanjem. Namjerna proizvoljnost, stalne zasjede, neumoran slalom i neprekidno bacanje klipova pod noge postaje “normalnost”. Njima je izazivanje sukoba najdraži oblik komunikacije. Ne smeta im kad ih mrže. Dvije osnovne poze, “obrane” i “trijumfa”, nije moguće zauzeti bez odabira neprijatelja,” tvrdi Miklos Haraszti.⁷⁵

O “narodu” se u diskursu populističkih stranaka govori kao o homogenoj zajednici koju, zapravo, pokreće antagonizam. Populizam dijeli društvo na “čiste ljude” nasuprot “korumpiranih elita”, tvrdeći da politika treba biti “izraz volenté générale, odnosno opće volje naroda”.⁷⁶ Paradigma “Mi” protiv “Njih” zahtijeva scenarije zastrašivanja, s neprijateljima, bilo izvana ili unutra – zavjere su “kruh i sol diskurzivnih konstrukcija straha u retorici desnih populista”.⁷⁷

Zoran primjer takvih teorija zavjere je slučaj avionske nesreće u kojoj je 2010. poginuo poljski predsjednik Lech Kaczyński – ubrzo nakon nesreće pojavila se teorija kako je avion srušila ruska vlada u dogovoru s poljskom vladom koju je tada predvodila Građanska platforma. Svakog desetog u mjesecu, jer se nesreća dogodila 10. travnja, održava se komemoracija pred predsjedničkom palačom na kojoj se daje obećanje da će odgovorni “biti privedeni pred lice pravde”. U rujnu 2016. dovršen je film o nesreći u kojem priča slijedi novinara koji je odlučio otkriti “istinu” o tome što se točno dogodilo u Smolensku. “Pozivam sve Poljake koji žele saznati istinu da gledaju ovaj film,” izjavio je Jarosław Kaczyński nakon premijere. Filmski kritičar blizak vlasti napisao je: “Smolensk pripovijeda priču o najvećoj nacionalnoj tragediji od Drugog svjetskog rata. Poljaci su bili prevareni u vezi uzroka smrti svog predsjednika, a nakon toga uplašeni zbog prikrivanja istine koja stoji iza ove tragedije”.⁷⁸

“Oni” poprimaju različite forme u oportunističkim potezima kojima se želi dobiti javna potpora. Sve ovisi o okolnostima – mogu biti migranti, Romi, Židovi, međunarodne banke, niz se nastavlja. Ali, bio tko bio, uvijek su svi opisani na isti način – kao zavjerenici, kao “Oni” protiv “Nas”. Svatko tko opovrgava takve narative “izdajica” je domovine i meta napada. Presumpcija nevinosti za “Njih” apsolutno je nedopustiva.

75 Miklos Haraszti, “I watched a populist leader rise in my country. That’s why I’m genuinely worried for America,” Washington Post, 28 December 2016.

76 Cas Mudde, “The Populist Zeitgeist”, *Government and Opposition*, Vol. 39, No 3 (2004), p. 542-63

77 Ruth Wodak, *The Politics of Fear: What Right-wing Populist Discourses Mean* (2015)

78 #Poland “Smolensk” film scene goes down in history,” 12. rujna 2016.

Problem migranata i izbjeglica koristi se za napade na organizacije koje im pružaju podršku, redovito ih se javno proziva i optužuje za rad protiv nacionalnih interesa.

Prljave kampanje i lov na vještice obično prethode i služe opravdavanju promjena u javnim politikama ili zakonodavstvu. Javnu podršku dobiva se igranjem na kartu stvarnih ili usađenih strahova.

Poljski sociolog Stanisław Skarżyński napisao je u nedavno objavljenom članku: "PiS stvarno razumije jednu emociju – strah. Stranka gradi svoje politike na strahu. Glasачe se pridobiva na strahu pred izbjeglicama, nasiljem, terorizmom, rodом. Europom, Njemačkom, Rusijom. Čitav program može se svesti na jednu jedinu riječ: strah".⁷⁹

Fidesz je izgradio svoju pobjedu na izborima 2010. velikim dijelom na posljedicama financijske krize, ispaljujući plotune riječi na "strane" i "međunarodne" banke kao na jasno označene neprijatelje, istovremeno koristeći ovu kontroverzu za postizanje "ekonomskog suvereniteta" i prebacivanje velikog dijela bankarskog sektora u vlasništvo države.

U kolovozu 2013. Heti Válasz, vladi naklonjen medij, napao je Fondaciju Otvoreno društvo i konzorcij koji upravlja EEA/Norveškim fondom, navodeći listu organizacija civilnoga

društva koje su od njih dobile novac za provedbu projekata. I opet su optužene za služenje "inozemnim interesima". Ove optužbe, koje su nastavili ponavljati predstavnici vlasti, bile su najava duge i opsežne klevetničke kampanje koja je dovela do davno zacrtanih zakonodavnih intervencija – pokušaja procesuiranja konzorcija i donošenja zakona o organizacijama koje dobivaju novac iz inozemstva.⁸⁰

Prije nego što je zakon o Vrhovnom sudu poslan u poljski parlament, Jarosław Kaczyński nazvao je nacrt ovog zakona dijelom "dugotrajne borbe PiS-a protiv elita na vlasti". U intervjuu za internetski portal Onet, rekao je: "Sudovi su jedno od postkomunističkih uporišta u Poljskoj. Vrhovni sud ima zavidan popis slučajeva u kojima je štitio ljude koji su služili starom sistemu i mnogo jako problematičnih presuda. U isto vrijeme, to je subverzivni udar i podčinjavanje inozemnim snagama koje rade protiv Poljske."⁸¹

Sijanjem straha i optuživanjem "ilegalnih migranta" i muslimana opravdane su antimigrantske politike, posebno u Mađarskoj, ali i Poljskoj, i dobivena podrška za odbijanje vlasti da se pridržava izbjegličkih politika i kvota Europske unije.

U Mađarskoj su tvrdnje i zahtjevi išli daleko izvan zagovaranja bolje imigrantske kontrole. Centralizacija moći i apsolutno jedinstvena

ksenofobno mrzilačka kampanja dovele su tada do, za Europu dotad neviđene, atmosfere. Čak su se i čelni ljudi vjerskih zajednica i dobrotvornih ustanova, koje svugdje u Europi pružaju podršku izbjeglicama (uključujući Poljsku i druge Istočnoeuropske zemlje), glasno izjašnjavali protiv prihvata izbjeglica. Diskurs je otišao dalje od bilo kojeg krajnje desnog populizma u Zapadnoj Europi: u korištenoj terminologiji nije bilo ni pokušaja stvaranja privida minimalne političke korektnosti. Rođene su nove lingvističke kategorije. Propaganda mađarske vlasti, na primjer, stvorila je i uvela u javni govor termin "migrasi" (migranti), puneći ga nedvosmisleno negativnim značenjem, svodeći ga zapravo na uvredu. Do 2015. termin je korišten samo u akademskim radovima i nije ga bilo u svakodnevnom govoru. Uvođenje i stalna uporaba ove riječi potpuno je istisnula riječ izbjeglica ("menekült") u medijima koje kontrolira vlast i onima koji su joj vrlo skloni. Cilj je bio, upotrebom negativnog pojma stranog podrijetla, istisnuti riječ kojom bi se možda moglo izazvati suosjećanje u nekim dijelovima društva.

U javnom diskursu prevladava stvaranje moralne panike – sama opstojnost nacije ugrožena je "islamskom invazijom". Kao što je Viktor Orbán rekao u govoru na 27. ljetnom kampu: "Migracija predstavlja prijetnju, znači

79 "PiS tak naprawdę rozumie jedną emocję - strach. Na strachu szyje swoją politykę. Strach wyborców: uchodźcami, przemocą, terrorem, genderem. Europa, Niemcami, Rosją. Cały program tej partii sprowadza się do jednego hasła: bój się." *Wyborcza*, "Wyjdz na ulicę, sparaliżuj miasto. Przygniatająca większość to jedyny sposób, żeby złamać Kaczyńskiego."

80 https://tasz.hu/files/tasz/imce/timeline_of_gov_attacks_against_hu_ngos_22022017_1.pdf

81 "Według naszej oceny sądy to jedna z twierdzą postkomunizmu w Polsce. Na czele jest tu Sąd Najwyższy, który ma naprawdę spory dorobek, jeśli chodzi o ochronę ludzi służących dawnemu systemowi, ale także wiele bardzo wątpliwych wyroków. Jednocześnie szerzy się tam lewactwo i podległość w stosunku do sił zewnętrznych wobec Polski." Onet Wiadomości, "Kaczyński idzie po sędziów", 13. srpja 2017.

porast terorizma i kriminala. Masovna migracija mijenja kulturno lice Europe i uništava nacionalnu kulturu.”⁸²

Antimigrantska retorika ne ustručava se koristiti moralna opravdanja. Jarosław Kaczyński rekao je u svom govoru na kongresu PiS-a u srpnju 2017.: “Mi nismo iskorištavali zemlje iz kojih danas dolaze izbjeglice, mi nismo iskorištavali njihovu radnu snagu i na koncu mi ih nismo pozvali da dođu u Europu. Imamo puno moralno pravo reći ‘ne’.”⁸³ Ovakva taktika donosi izvjestan uspjeh. Istraživački centar Pew proveo je istraživanje u srpnju 2016. koje je pokazalo kako protuizbjeglički i protumuslimanski stavovi rastu širom Europe (istraživanje je provedeno u deset zemalja), ali su Mađarska i Poljska zauzele sam vrh u najvećem broju pitanja. U Mađarskoj je 76 posto anketiranih izjavilo kako izbjeglice povećavaju rizik terorističkih napada, 82 posto misli da predstavljaju ekonomsko opterećenje za zemlju, oduzimaju poslove i socijalne povlastice a 43 posto vjeruje kako izbjeglice počine više kaznenih djela od drugih skupina (u Poljskoj, 71 posto, 75 posto, 26 posto). U Mađarskoj 72 posto, a Poljskoj 66 posto ispitanika ima negativan odnos prema muslimanima, dok 64 posto, odnosno 47 posto, takav stav ima prema Romima.⁸⁴ Izazivanje

ksenofobije prema nekoj određenoj grupi ima dalekosežne posljedice jer se na taj način društveno isključivanje uvodi kao prihvatljiv mehanizam pa ga neliberalna vlast može kasnije koristiti za izdvajanje bilo koje skupine.

Ilustrativan primjer širenja straha i mržnje je kampanja populista i neliberalnih stranaka – udružila je sve ksenofobe, antisemite i antielitiste protiv Georgea Sorosa. Za Jaceka Kucharczyka, voditelja Instituta za javne poslove u Varšavi, George Soros je “savršena ličnost kojom se tvrdokornim biračima objašnjava zašto je svijet ovakav kakav jest... On promovira liberalne vrijednosti, židovskog je porijekla i milijarder. Lov na vještice koji su pokrenuli autoritarni populisti desnog krila podsjeća na prastare teorije zavjere.”⁸⁵

Napadi vladi bliskih medija, članova stranke i čelnih ljudi vlasti na Georgea Sorosa rasli su posljednjih mjeseci geometrijskom progresijom nizanjem optužbi za prevratničke aktivnosti i kovanje zavjera protiv nacionalnih interesa, ne samo u Mađarskoj, nego i Poljskoj i drugim zemljama regije.

U Poljskoj je parlamentarna zastupnica PiS-a Krystyna Pawłowicz, u razgovoru na Katoličkom radiju Marija, Sorosa nazvala “najopasnijim čovjekom

na svijetu”, a za njegove fondacije je ustvrdila “da financiraju protukršćanske i protudržavne aktivnosti”.⁸⁶ Jarosław Kaczyński optužio je Sorosa za pokušaj uništavanja tradicionalnih društava nametanjem multikulturalizma.

U Mađarskoj je protusoroševski stav potaknuo buđenje antisemitizma. Na veliku kampanju protiv Sorosa – smišljenu kako bi se promoviralo antimigracijske politike vlasti – vođenu u lipnju 2017. postavljanjem velikih panoa, plakata i televizijskih oglasa, približno je potrošen 21 milijun dolara. Zemlja je bila preplavljena fotografijom Sorosa koji se smije i tekstem “Ne dopustimo da se George Soros zadnji smije”. Dotad neviđen napada na jednu osobu izazvao je, prema prijavama, više antisemitskih incidenata u zemlji, uključujući grafite koji su ispisivani na panoe, poput “Smerdljivi Židov” ili crteže Davidove zvijezde. Plakati su lijepljeni na podove i pločnike kako bi ljudi gazili po Sorosevoj fotografiji. Nije se sve događalo samo u Budimpešti nego i drugdje: u Zalaegerszegeu je, na primjer, oštećen gradski spomenik holokaustu, na više je plakata prekríženo Sorosevo lice, a dodana po Židove uvredljiva poruka.⁸⁷ Veliki panoi uklonjeni su dan uoči početka Svjetskog prvenstva u vodenim sportovima, održanog u Budimpešti od 13. do 30. srpnja 2017., uz službeno objašnjenje

82 Govor Viktora Orbana na 27. ljetnom studentskom kampu slobodnog sveučilišta u Bálványosu, 26. srpnja 2014.

83 Visegrad Post, “Poland has a moral right to say ‘no’ to migrants,” 3. srpnja 2017.

84 Pew Research Center, *Europeans Fear Wave of Refugees Will Mean More Terrorism, Fewer Jobs*, 11. srpnja 2016.

85 The Jewish Chronicle, “Anti-Soros campaign across Europe is drenched in antisemitism,” 16. svibnja 2017.

86 VOA, “Demonization of Soros Recalls Old Anti-Semitic Conspiracies,” 15. svibnja 2017.

87 European Union of Jewish Students, “Don’t let him have the last laugh” - Hungary’s troublesome targeting of George Soros,” 12. srpnja 2017.

Mađarski pano protiv Georgea Sorosa. Prikazuje njega uz tekst: “Ne dopustite da se George Soros zadnji smije.” Kampanja je izazvala nekoliko protužidovskih incidenata. Fotografija: Ynodrág, Wikicommons

da su “nacionalne konzultacije o migracijama”, kojih je kampanja bila integralni dio, završene.⁸⁸

Međutim, nije to prvi slučaj rasta antisemitizma povezanog s ocrnjivanjem Georgea Sorosa. Kada je veliki broj migranata i izbjeglica 2015. stizao u Europu, populisti krajnje desnice organizirali su protuizbjeglički marš u Poljskoj. Zapaljena je slika ortodoksnog Židova, a gomila je izvikivale parole protiv islama i Europske

unije. Jedan muškarac je rekao da slika Židova predstavlja Georgea Sorosa.⁸⁹ U Budimpešti je Centar židovske zajednice Aurora, koji je dio početnih sredstava dobio od Fondacije Otvoreno društvo, napala grupa aktivista krajnje desnice u svibnju 2017. U zgradi Centra smještena je i organizacija koja se bavi problemima Roma, LGBT pravima, migrantima, beskućnicima i ovisnicima. Napadači su uništili pročelje zgrade, na pločniku su sprejem ispisali “Stop operacijama

Sorosa”, a na ulaz su zalijepili fotografije Sorosa crvenim križem precrtana lica. “Neće proći dugo vremena i eto nas opet”, napisano je u članku o napadu, objavljenom na jednom od portala krajnje desnice. Centar je tražio pomoć policije, ali su vlasti tvrdile da ne mogu ništa napraviti po tom pitanju.⁹⁰

Svođenje pojma “demokracija” na “demos”, u osnovici značenja “narod”, pa zatim predstavljanje demokratskog društva kao složno

88 EU Observer, “Hungary to remove controversial Soros billboards,” 12. srpnja 2017.

89 VOA, “Demonization of Soros Recalls Old Anti-Semitic Conspiracies,” 15. Svibnja 2017.

90 The Guardian, “A useful punching bag: why Hungary’s Viktor Orbán has turned on George Soros,” 22. lipnja 2017.

uniformiranog, u potpunoj je suprotnosti s razumijevanjem društva jedinstvenog u svojoj različitosti kakvo nalazimo u suvremenim liberalnim demokracijama. Populisti su u osnovi monisti i odbacuju pluralizam koji je inherentan demokraciji⁹¹, jednako kao i procese koji su svojstveni reprezentativnim demokracijama. Ovakvo vladanje većine vodi u plebiscitarnu transformaciju politike, čime se slabi legitimitet i autoritet političkih institucija i tijela koja nisu podložna izborima. Referendumi i “popularna savjetovanja” ne služe dobivanju različitih mišljenja već su tu da bi se potvrdila ispravnost politika i strategija vođa.

U listopadu 2016. u Mađarskoj je pokrenuta inicijativa za referendum o izbjegličkom pitanju. Uslijedio je nakon suprotstavljanja vlasti sustavu kvota koje je odredila Europska unija radi raspodjele ljudi u zemlje članice. Referendumsko pitanje koje je uobličila vlast ciljalo je na emocije, na strah od ugroze nacionalnog suvereniteta: “Da li želite da Europska unija ima ovlast propisivanja obveznog naseljavanja ne-Mađara u Mađarsku bez suglasnosti Parlamenta?”⁹² U kampanji nije bilo navođenja nikakvih pojašnjenja situacije, statističkih podataka o dolascima ili spominjanja potrebe za regionalnim rješavanjem krize dogovorom. Upravo suprotno, kampanjom se

otvoreno obilježavalo “ilegalne migrante” kao egzistencijalnu prijetnju sigurnosti i kulturnom identitetu Europe. Širom zemlje postavljeni su veliki panoji s lažnim podacima poput “Da li znate? Od početka migrantske krize u Europi je više od 300 ljudi poginulo u terorističkim napadima” ili “Da li znate? Brisel želi naseliti toliko imigranta koliko ima prosječan mađarski grad stanovništva”.⁹³ Ipak, na referendum nije izašlo potrebnih 50 posto stanovništva pa rezultat nije mogao biti priznat. Međutim, 98 posto glasača izjasnilo se protiv prihvata izbjeglica, što je omogućilo Viktoru Orbánu proglašenje pobjede. Nije se osvrnuo na činjenicu da više od polovine građana nije pristupilo glasanju na referendumu.

Mađarska vlada otvorila je u travnju 2017. takozvano “nacionalno savjetovanje” nazvano “Stop Briselu”. Navodno je to trebalo biti “ispitivanje javnog mnijenja” o odnosu Mađarske s Europskom unijom. Unatoč brojnim kritikama kako se namjerno dovodilo ljude u zabludu, vlast ga je ocijenila izuzetno uspješnim. Praćen skupom javnom kampanjom, predstavljen je upitnik sa šest tendenciozno postavljenih pitanja zasnovanih na lažnim činjenicama. Europska komisija objavila je tada detaljna obrazloženja kao odgovor na tvrdnje koje je vlast koristila u kampanji “Stop Brisel”.⁹⁴

“Zaboravljanje” ljudskih prava

Koncept narodnog suvereniteta – vladanja većine – koji se provlači kroz stavove populista i imanentan je neliberalnom viđenju stvari, suštinski je u sukobu s konceptom individualnih prava prema kojem se ista prava moraju primjenjivati na svako biće, jednako kao što se trebaju štiti i promicati prava manjina. Prava se selektivno daju ili uskraćuju različitim skupinama u društvu. Isto tako, vladavinu prava doživljava se kao ograničavanje kolektivne volje naroda.⁹⁵ Vladavina većine dovodi u pitanje sustav trodiobe vlasti i razmjerne raspodjele ovlasti. Viktor Orbán u jednom intervjuu 2014. izjavljuje: “Sustav raspodjele ovlasti američki je izum koji su iz samo njima znanih razloga prihvatili intelektualni mediokriteti u Europi odlučivši ga uvesti u europske politike”.⁹⁶

Veliki izazovi proizlaze iz usvajanja retrogradnog zakonodavstva kojim se oslabljuju promicanje i zaštita ljudskih prava, posebno kad su u pitanju određene skupine kao što su to imigranti ili beskućnici ili kad se osporavaju stečena prava žena. Ljudska se prava u novom mađarskom ustavu spominju, ali su bitno oslabljena oslanjanjem na posebne zakone u kojima se njihov sadržaj razrađuje, nejasnim, vrlo općim imenovanjem i stalnim izostavljanjem navođenja međunarodnih i europskih standarda.

91 Jan Werner Müller, *The wrong way to think about populism*, Social Science Research Council Democracy Papers

92 Stephen Pogány, “Of Folk Devils And Moral Panic: Hungary’s Referendum On Mandatory EU Migrant Quotas,” *Social Europe*, 20. rujna 2016.

93 Visegrad Post, “The striking placards of the Hungarian government for the referendum on migrant quotas”, 20. srpnja 2016.

94 European Commission press release, “Hungary: Commission takes legal action on Higher Education Law and sets record straight on ‘Stop Brussels’ consultation [updated 26/04/17 at 15:25]”,

95 Cas Mudde and Cristóbal Rovera Kaltwasser, “Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America”, *Government and Opposition*, vol.48, 2012.

96 Bloomberg, “Hungary on Path to Shed Junk Grade and Shield Forint, Orban Says,” 15. prosinca 2014.

Zakoni o jednakosti i zabrani diskriminacije postoje u sve četiri zemlje i uglavnom su usuglašeni s međunarodnim i europskim standardima. Glavni je problem njihova primjena, odnosno praksa, sposobnost da se spriječe diskriminatorni diskursi i govor mržnje uspostavljanjem odgovornosti za takve istupe.

Poljski Antidiskriminacijski zakon, izglasan 2010., ne pruža zaštitu od diskriminacije u svim područjima po svim osnovama (seksualna orijentacija, invaliditet, vjera, dob, politički stavovi nisu navedeni). Nadalje, ni Kazneni zakon ne spominje invaliditet, dob, seksualnu orijentaciju i rodni identitet kao osnovu za kažnjavanje govora mržnje.⁹⁷ Malo je odgovornosti za zločine iz mržnje na osnovi seksualne orijentacije – LGBT organizacije bile su fizički napadane, ali nije provedena temeljita istraga niti je došlo do javne osude.⁹⁸ Kao posljedica službenog odbijanja da se prihvate izbjeglice, govor mržnje i nasilje nad imigrantima postaju zabrinjavajući.⁹⁹ Odbor za ljudska prava UN-a izrazio je zabrinutost zbog povećanog broja prijava nasilja, govora mržnje i diskriminacije temeljene na rasi, etničkoj ili vjerskoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji koji ostaju bez odgovarajućeg odgovora institucija.¹⁰⁰

U travnju 2014., u svojem izvještaju o posjeti Hrvatskoj, Povjerenik za ljudska prava Vijeća Europe iskazao

je zabrinutost zbog porasta slučajeva diskriminacije, etničke netolerancije i govora mržnje.¹⁰¹

U Srbiji, zbog pristupnog procesa Europskoj uniji, urušavanje stečenih ljudskih prava nije glavni problem, već je sporan ritam izmjena koje vode do potpunog usklađivanja zakonodavstva s međunarodnim i europskim standardima, nakon čega bi trebalo doći i do dosljedne primjene. Iako je postignut napredak u uspostavi mehanizama i zakonodavstva kojim se jamči jednakost i suzbija diskriminacija, zabrinjavajući je stalan porast govora mržnje u javnom diskursu, uvećan obimnim medijskim izvještavanjem. Izvještaj Europskog odbora za sprječavanje rasizma i netolerancije Vijeća Europe navodi: “Trenutni javni diskurs podsjeća na govor mržnje korišten prije nedavnih ratova u regiji, a istraživanja pokazuju visok stupanj društvenog jaza između različitih dijelova populacije... Govor mržnje sve se više širi internetom, nogometni huligani i njihove organizacije znatno doprinose širenju mržnje.”¹⁰²

Rod i tradicionalne vrijednosti

Neliberalna vlast prihvatila je diskurs krajnje desnice i konzervativnih pokreta koji tvrde da je rodna ravnopravnost zapravo opasna ideologija – sintagmom “rodna ideologija” pokušava se poništiti postignuća koncepta

rodne ravnopravnosti. Glavne mete napada su navodna “propaganda” LGBT prava, reproduktivna prava i biotehnologija, edukacija o spolnosti i ravnopravnosti. Uloga obitelji u tradicionalnom sustavu vrijednosti, s jasnim razumijevanjem uloge žena, uvijek ide rukom pod ruku sa zamišljenom vizijom etnički homogenog “moralnog” društva.

Rodni stereotipi, tradicionalno tumačenje uloge žena i muškaraca, kao i homofobija već dugo prevladavaju u regiji, ali se znatan porast promjene stavova i javnog mnijenja dogodio posljednjih nekoliko godina. Zbog toga, svugdje gdje postoji, promocija “tradicionalnih vrijednosti” donosi značajnu regresiju.

U novi mađarski ustav ugrađena je zaštita života od začeca i definicija braka isključivo kao zajednice muškarca i žene. Istovremeno, pravo na prekid trudnoće legalno je od 1953. i Mađari, prema anketama imaju još uvijek pozitivan stav prema pravu na izbor – za razliku od situacije u Poljskoj.

Prema mađarskom Zakonu o zaštiti obitelji, usvojenom 2012., obitelj čine heteroseksualni par i njihova djeca ili rođaci u izravnoj liniji. Porezni propisi podržavaju ovaj koncept. Novi Građanski zakon iz 2014. ne uključuje registrirano partnerstvo osoba istog spola koje

97 UN Human Rights Committee, CCPR/C/POL/CO/7, paras. 13 and 15.

98 Human Rights Watch, *World Report 2017 - European Union Events of 2016*

99 Ibid.

100 CCPR/C/POL/CO/7, para. 15

101 Izvještaj Nilsa Muiznieksa, Povjerenika za ljudska prava Vijeća Europe nakon posjete vHrvatskoj od 25. do 29. travnja 2016., CoE Doc. CommDH(2016)31, para. 68

102 European Commission against Racism and Intolerance, *Report on Serbia (5th monitoring cycle)*, 16. svibnja 2017., p. 9

je uređeno posebnim zakonom pa stoga ne može biti shvaćeno kao "obitelj". Registrirano partnerstvo priznato je 2009. pa mu pripadaju neka prava i povlastice. Međutim, ustavne promjene i amandmani na zakone zatvorili su vrata daljnjim raspravama o mogućnosti priznavanja braka ili barem stjecanja jednakih prava vezama osoba istog spola.

Diskurs kojim se prokazuje rod u Mađarskoj je usko povezan s diskursom o potrebi očuvanja mađarskog naroda i njegove tradicije, o nužnosti obrane od "vanjskih utjecaja" i "domaćih liberala". Ljude se straši "rodnom ideologijom" koju se predstavlja kao veliku prijetnju opstojnosti Mađarske. Rodnu ravnopravnost se ponekad opisuje i kao koncept povezan s komunizmom.¹⁰³ Tradicionalistički konstrukt utjecao je na ženska ljudska prava i ravnopravnost. Zastupljenost žena u tijelima vlasti opada od dolaska Fidesza – trenutno nema ni jedne žene u Vladi a samo je 10 posto žena u Parlamentu nakon izbora 2014. godine. To je najniži postotak u Europi. Mađarska je na 160. mjestu prema zastupljenosti žena u parlamentima u svijetu (podatak je objavila Međuparlamentarna unija).¹⁰⁴ U Poljskoj je proturodna rasprava započela i prije dolaska stranke Pravo i pravda na vlast. Pokrenula ju je Katolička crkva u Poljskoj koja je, osim tradicionalnog stava prema

pobačaju i reproduktivnim pravima, optužila "rodnu ideologiju" za produbljanje krize obitelji i društva.

Koncem 2013. počela je kampanja unutar Crkve kojom se krenulo u napad na rodne teorije. Nakon izbora 2015., nova je vlast podržala stavove crkve izmjenama zakona i javnih politika.

U odnosu na ženska ljudska prava, i Mađarska i Poljska kreiraju konzervativne javne politike koje, same po sebi, ne predstavljaju nužno kršenje ljudskih prava, ali razotkrivaju retoriku koja unazađuje ženska ljudska prava i rodnu ravnopravnost. Politike se provode bez pružanja većeg otpora zbog dužine plaćenog porodiljnog dopusta, ograničenih mogućnosti jasličkog smještaja i radnog zakonodavstva kojim se štiti majčinstvo. Ulogu igra i rad žena u slabije plaćenim zanimanjima, razlika u plaćama u odnosu na muškarce, a nezanemariv je i društveni pritisak. U Poljskoj je razlika u plaćama žena i muškaraca posebno povećana za mlađe. Europska komisija uočila je duže izostanke mladih majki s tržišta rada, primijetila da izostanak obaveze da porodiljni dopust uzmu na neko vrijeme i muškarci navodi žene koje uglavnom manje zarađuju da ostaju s djecom. Usto, Komisija misli da novi propisi o dječjem doplatku "mogu imati negativne

posljedice po uključenost roditelja, prvenstveno majki, u tržište rada". European Commission, Commission Staff Working Document - Country Report Poland 2017, DOC SWD(2017) 86 final, 22. veljače 2017.¹⁰⁵

Feminističke i organizacije za ženska prava stalno dižu glas, ali ih se rijetko sluša – osim iznimno, kao što je to bilo u Poljskoj s Crnim protestom kad se namjeravalo potpuno zabraniti pobačaj.

U Poljskoj je pogoršana situacija s centrima za planiranje obitelji i dostupnošću "pilule za dan poslije". Broj ilegalnih pobačaja je visok jer se liječnici često pozivaju na priziv savjesti¹⁰⁶ pa je pristup legalnom pobačaju nedostupan u velikom broju bolnica i područja zemlje. Zbog toga je više postupaka protiv Poljske pokrenuto pred Europskim sudom za ljudska prava,¹⁰⁷ ali odluke nisu provedene. Odbor za ekonomska, socijalna i kulturna prava i Odbor za ljudska prava Ujedinjenih nacija zbog toga je izrazio zabrinutost i napisao preporuke u odnosu na ovaj problem.¹⁰⁸

Neprihvatanje pojma "rod" utjecalo je i na suzbijanje rodno uvjetovanog i obiteljskog nasilja. Mađarska nije ratificirala Istanbulsku konvenciju zbog korištenja pojma "rod" u tekstu.

103 Friedrich Ebert Stiftung, Gender as symbolic glue, p. 46

104 Inter-Parliamentary Union, Women in national parliaments: klasifikacija 1. rujna 2017.

105 European Commission, Commission Staff Working Document - Country Report Poland 2017, DOC SWD(2017) 86 final, 22. veljače 2017.

106 Članak 39 Zakona o liječničkoj i zubarskoj profesiji. Kao posljedica odluke Ustavnog tribunala iz listopada 2015., ne postoji niti jedan mehanizam pristupa prekidu trudnoće zbog prava na prigovor savjesti

107 Vidjeti naprimjer, *Tysiac v. Poland* (application no. 5410/03) and *R.R. v. Poland* (application no. 27617/04).

108 UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding observations on the sixth periodic report of Poland, adopted on 7 October 2016, UN Doc. E/C.12/POL/CO/6, paras. 46 et seq. and CCPR/C/POL/CO/7, para. 23 et seq.

#czarnyprotest

Pobačaj je oduvijek bio sporno pitanje u Poljskoj, ali se situacija znatno pogoršala otkad trenutna vlast iskazuje punu podršku “tradicionalnim” vrijednostima”. U rujnu 2016. nacrt zakona, nastao na inicijativu *pro-life* organizacija, dan je na razmatranje parlamentarnom Odboru za pravdu i ljudska prava. Kad bi ga izglasali, pobačaj bi bio zabranjen u svim okolnostima, uključujući incest, silovanje, rizik po ženino zdravlje. Nadalje, žene koje bi htjele pobačiti i liječnici koji bi prihvatili da ga izvrše suočili bi se s kaznom odgovornošću, a u slučaju sumnje u prijavljeni spontani pobačaj, mogla bi se otvoriti istraga.

Vijest je izazvala dotad neviđen val velikih protesta.

U ponedjeljak, 3. listopada 2016., oko sedam milijuna žena i muškaraca započelo je štrajk i izašlo na ulice. Bojkotiran je rad u školama, zatvoreni su restorani, dućani, vladini uredi, obustavljena je nastava na fakultetima i blokiran je ulaz u sjedište stranke na vlasti u Varšavi.

U crnoj odjeći, sa žičanim vješalicama u ruci, žene i muškarci zauzeli su ulice širom Poljske. Na Dvorskom trgu u Varšavi bilo je više od 30,000 ljudi. U Czestochowi, popularnom hodočasničkom odredištu, 60 gradskih službenika nije došlo na posao. Protest su

podržali neki mediji, poput *Gazeta Wyborcza*, magazina *Polityka* i televizijskog kanala TVN24. “Crni ponedjeljak” bio je vrhunac inicijative pokrenute preko društvenih mreža. Ljudi odjeveni u crno nosili su svoje fotografije na kojima je pisalo #czarnyprotest (“crni protest”) tjednima nakon objave nacrta zakona.

Protestni pokret privukao je međunarodnu pozornost i prosvjede podrške u više europskih gradova – Berlin, London, Barcelona, Pariz, među ostalim gradovima Europe. Poruke podrške stigle su i s Islanda u kojem su žene organizirale sličan protest zbog rodne diskriminacije. Nisu ih zaboravile podržati čak i ženske grupe iz Kenije.

U početku je vlada pokušala umanjiti važnost akcije – ministar vanjskih poslova Witold Waszczykowski rekao je kako se žene “malo zabavljaju”. Međutim, suočen s veličinom protesta,

parlamentarni odbor koji je trebao ocijeniti nacrt, preporučio je da zakon ne ide u proceduru. Članovi vladajuće stranke povukli su ga ni dva tjedna nakon što je predan Odboru. Spisateljica i aktivistkinja Agnieszka Graff izjavila je kako je pokušaj nametanja potpune zabrane pobačaja imao suprotan učinak – dobivena je konačno veća podrška borbi za reproduktivna prava u Poljskoj.

03/10

ŽENA U
POLJSKOJ
U ŠTRAJKU

U Poljskoj je Konvencija ratificirana 2012. godine, ali je sadašnja vlast odbija implementirati. Organizacije koje rade sa žrtvama nasilja nikada nisu dobivale značajnu financijsku podršku, ali se ona sada sve više smanjuje ili potpuno ukida, a odnos prema njima sve je više neprijateljski.

Poljska ne priznaje nikakav oblik partnerstva osoba istoga spola i nema ni jednu politiku jednakih mogućnosti koja se odnosi na LGBT osobe. Tijela za promicanje jednakih mogućnosti i organizacije koje se bave LGBT pravima dobivaju nedostatna sredstva.

Za razliku od Poljske, Srbija je 2009. donijela kvalitetan Antidiskriminacijski zakon koji sadrži odredbe kojima se nedvosmisleno zabranjuje diskriminacija na osnovi seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, što je dovelo do izvjesnog poboljšanja položaja LGBT osoba. Ipak, ostaju izazovi, poput govora mržnje, prijetnji i fizičkog nasilja. Na primjer, ne postoji središnja baza podataka o broju homofobnih kaznenih djela. Isto tako, razina predrasuda prema LGBT populaciji i dalje je prilično visoka pa je za promjenu svijesti potrebno donijeti neke javne politike, prije svega one o promjeni sadržaja udžbenika.¹⁰⁹

Na čelu nove vlade je premijerka koja je javno rekla da je lezbijka. Treba pričekati i vidjeti hoće li ova činjenica imati pozitivan učinak na prihvaćanje LGBT osoba.

Hrvatska: Hodogram otpora

Vidjeti tabelu na stranici 28.

Od siječnja do srpnja 2016. civilno je društvo u Hrvatskoj organiziralo gotovo dvadeset akcija i protesta kojima se prvenstveno reagiralo na namjeru vlasti da ograniči slobodu medija, da znatno smanji financiranje civilnoga društva, ali i zbog zaustavljanja kurikularne reforme javnog obrazovanja.

Osim toga, stalno se motiviralo na otpor prema povijesnom revizionizmu i promociji “tradicionalnih vrijednosti”, jasno zacrtanih i ključnih točaka programa vladajuće koalicije kojima se naročito urušavala postojeća razina zaštite ljudskih prava.

22. siječnja

Platforma 112 organizira protest na Trgu svetog Marka zbog “smrti slobode izražavanja”, tražeći ostavku ministra kulture Hasanbegovića, pripadnika krajnje desnice, poznatog po revizionističkom tumačenju fašizma. Protest je održan na dan predstavljanja nove vlade u Hrvatskom saboru.

4. veljače

“Kulturnjaci 2016” organiziraju konferenciju za medije na Trgu svetog Marka na kojoj osuđuju širenje govora mržnje i netolerantnosti, javna vrijeđanja i napade na slobodu udruživanja, mišljenja i govora. Predstavljaju zahtjev za ostavkom ministra kulture kojoj je prethodilo potpisivanje peticije brojnih kulturnih djelatnika i umjetnika.

8. ožujka

Dva protesta održana su na Međunarodni dan žena – jedan je organizirala Ženska mreža Hrvatske, a drugi neformalna inicijativa Preuzmimo odgovornost za ubojstva žena – protiv diskriminacije u svim područjima javnog života, nedovoljne političke zastupljenosti žena, nasilja nad ženama, urušavanja seksualnih i reproduktivnih prava uslijed isticanja i promoviranja tradicionalnih vrijednosti.

1. travnja

Inicijativa “Za satiru spremni”, koju su pokrenuli aktivisti civilnoga društva i članovi Hrvatskog novinarskog društva, organizirala je protestni skup za obranu umjetničkih sloboda, a protiv cenzure satire. Protest je bio reakcija na otkazivanje suradnje i skidanje s programa javnog medijskog servisa televizijske emisije *Montirani proces*. Bio je to i odgovor na sustavne napade na slobodu izražavanja, vladino javno prozivanje i kritiziranje medija i novinara, preuzimanje javne televizije i masovnih smjena urednika, novinara, kao i raskida ugovora s dugogodišnjim suradnicima ovog javnog medijskog servisa.

3. travnja

Ministar kulture izdao je priopćenje u vezi s napadom na književnika i kolumnistu Antu Tomića koji se dogodio 31. ožujka na Festivalu pričanja priče u Splitu. Ministar u priopćenju ističe “kako treba biti odgovoran za

109 Commission Staff Working Document: Serbia 2016 Report, SWD(2016) 361 final, 9. studenog 2016., p. 63

javno izgovorene ili objavljene riječi” čime zapravo prebacuje odgovornost na žrtvu napada.

“Kulturnjaci 2016” odmah reagiraju zahtjevom premijeru da opozove ministra kulture zbog “sramnog priopćenja”.

4. travnja

Koordinacija židovskih općina u Republici Hrvatskoj, a zatim i Srpsko narodno vijeće objavljuju da će bojkotirati službenu komemoraciju u Spomen-području Jasenovac zbog propusta Vlade da se suprotstavi sve glasnijim pokušajima revitalizacije ustaštva. Organizirana je zasebna komemoracija u Jasenovcu i javno okupljanje u Zagrebu na dan oslobađanja koncentracijskog logora.

5., 6., i 19. travnja

Više protesta organizacija civilnoga društva događalo se tih dana zbog namjere vlasti da usvoji uredbu kojom će biti znatno smanjena sredstva Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva i promijenjeni kriteriji za raspodjelu sredstava. Najviše je kritika izrečeno na račun Vlade koja odbija razgovor s civilnim društvom.

Zbog protesta je odgođeno donošenje uredbe, ali je to ipak učinjeno 22. travnja na telefonskoj sjednici Vlade.

13. travnja

Inicijativa za sustavno i kvalitetno uvođenje odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u odgojno-obrazovne institucije, GOOD inicijativa, organizirala je protest pred Hrvatskim saborom zbog izostanka

davanja sredstava za kvalitetnu kurikularnu reformu i nedostatka nezavisnosti i stručnosti Agencije za odgoj i obrazovanje.

21. travnja

Antifašistička liga Hrvatske, zajedno s Koordinacijom židovskih općina RH, Srpskim nacionalnim vijećem, Romskim nacionalnim vijećem i Savezom antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske organizirala je skup na Trgu žrtava fašizma u spomen na holokaust, kao i stradanje Srba, Roma i svih žrtava fašizma, ali i kao iskaz negodovanja zbog sve jasnijeg trenda relativiziranja i promoviranja ustaštva koje nedvosmisleno podupire vlast.

27. travnja

Inicijativa *Dobrodošli*, u suradnji s Platformom za međunarodnu građansku solidarnost Hrvatske, protestirala je prilikom posjete turskog predsjednika Erdogana Hrvatskoj. Vlada je primila predsjednika radi razgovora o ekonomskim investicijama, ali je zatvorila oči na kršenja ljudskih prava koja se događaju u Turskoj prema mnogima, pa i izbjeglicama. Zatraženo je i poništavanje sporazuma između Europske unije i Turske o zbrinjavanju izbjeglica.

2. i 3. svibnja

Hrvatsko novinarsko društvo izvijestilo je o “neprihvatljivim napadima i osobnim uvredama” upućenim nekolicini voditelja televizijskih emisija zbog navodnog vrijeđanja “nacionalnih i vjerskih svetinja”. Na Svjetski dan slobode medija organizirali su protest zbog

učestalog otpuštanja novinara i smjena u javnom servisu i zatražili ostavku ministra kulture.

9. svibnja

Inicijativa *Za snažno civilno društvo* uputila je otvoreno pismo Vladi braneći postojeći model podrške civilnom društvu. Izjasnili su se protiv realokacije sredstava namijenjenih Zakladi za razvoj civilnoga društva i protiv odgode imenovanja upravnog odbora Zaklade. U pismu je iskazano i neslaganje s raspuštanjem i ukidanjem Stručnog povjerenstva za neprofitne medije. Pismo je potpisalo više od trideset organizacija.

21. svibnja

Više organizacija organiziralo je protest *Obrani pravo na izbor* kojim se digao glas protiv manipulacija kojima je cilj oduzimanje prava ženama da same odlučuju o svom životu. Akcija se događala u vrijeme *Hoda za život* kojim su ultrakonzervativci zapravo zahtijevali zabranu prekida trudnoće.

1. lipnja

Inicijativa *Hrvatska može bolje* organizirala je prosvjede u nekoliko gradova Hrvatske. U Zagrebu se okupilo više od 25,000 ljudi na glavnom trgu (drugi najveći protest od osamostaljenja Hrvatske) da bi digli glas protiv zaustavljanja kurikularne reforme. Prosvjednici su zahtijevali nastavak reformskih procesa i ostavku ministra znanosti, obrazovanja i sporta Predraga Šustara.

14. lipnja

Okrugli stol o reproduktivnim pravima organizirali su Centar za edukaciju, savjetovanje i

istraživanje, Inicijativa liječnika/ca za reguliranje prava na priziv savjesti i Platforma 112 radi ukazivanja na sve učestalije ugrožavanje prava žena na pristup planiranju obitelji i pokušaje konzervativnih, desnih i katoličkih organizacija da promijene postojeći zakon kojim je regulirano i pravo na pobačaj.

15. lipnja

Radnička fronta u svom je protestu *Karamarko odlazi* zahtijevala ostavku prvog potpredsjednika Vlade Tomislava Karamarka, odlazak čitave Vlade, “bande lopova” i posebno ministra kulture.

16. lipnja

Inicijativa *Hrvatska može bolje* organizirala je još jedan prosvjed kao izraz podrške započetoj kurikularnoj reformi i tražila ostavke svih koji su provedbu zaustavili.

13. srpnja

Hrvatsko novinarsko društvo objavilo je izjavu oštro prosvjedujući zbog napada na Ljubicu Letinić, urednicu i novinarku Hrvatskog radija, nacionalnog javnog medijskog servisa. Otvoreno pismo koje joj je uputilo alternativno novinarsko udruženje HNiP (Hrvatski novinari i publicisti) nazvali su politički motiviranim govorom mržnje i blaćenjem, a skidanje njezinih emisija političkom cenzurom.

14. srpnja

Građanska inicijativa *Sloboda trećima* organizirala je protest uz radijsku emisiju *Na valovima slobodnog Trećeg* na Trgu žrtava fašizma. Javna akcija upozorila je na dramatične promjene

koje se događaju na nacionalnom javnom medijskom servisu, usredotočivši se na 3. program radija i 3. program televizije, specijalizirane za područja kulture, umjetnosti i humanističkih znanosti.

15. srpnja

Antifašistička liga Hrvatske podnijela je kaznenu prijavu protiv redatelja dokumentarnog filma *Jasenovac – Istina* zbog “zbog javnog poticanja na nasilje i mržnju”.

Prakse i strategije kao inspiracija civilnom društvu

Metode rada, mobilizacije i interakcije s donositeljima odluka

Stavljanje ljudskih prava na prvo mjesto

“Sveukupno gledano, branitelji ljudskih prava mogu u Mađarskoj djelovati neometano,” zaključio je Posebni izvjestitelj za branitelje ljudskih prava UN-a Michel Forst nakon službene posjete Mađarskoj.¹¹⁰ Kao što ovaj izvještaj pokazuje, vrlo je slična situacija i u Hrvatskoj, Poljskoj i Srbiji.

Organizacije za ljudska prava u krnjim demokracijama uistinu posjeduju nešto dragocjeno – još uvijek mogu govoriti javno, izaći na ulice, a slučajevi Hrvatske i Poljske pokazuju kako ponekad mogu i mobilizirati građane.

Ipak, ne smiju se podcijeniti izazovi s kojima se suočavaju u svom radu branitelji ljudskih prava u tim zemljama. Posebni izvjestitelj zaključuje: “Okruženje u kojem rade postaje sve nepovoljnije”.

U čitavom svijetu nejednakost se nastavlja povećavati.¹¹¹

Percepcija je mnogo ljudi u Hrvatskoj, Mađarskoj, Poljskoj i Srbiji, kao i u nekim drugim dijelovima svijeta u kojima se razvila srednja klasa, da njihove vlade ne rade u njihovom interesu. Oni ne vide ni organizacije za ljudska prava kao one koji imaju prave odgovore. Philip Alston, Posebni izvjestitelj za ekstremno siromaštvo i ljudska prava, nedavno je rekao: “U središtu javnog zagovaranja organizacija za ljudska prava su marginalizirane i ugnjetavane osobe ili manjinske skupine. Međutim, većina društva ne vidi nikakvu korist od takvog ljudskopravaškog pokreta jer, misle oni, organizacije za ljudska prava čine nešto samo za ‘tražitelje azila’, ‘teroriste’ i ‘prijestupnike’”.¹¹²

Vrijedilo bi još detaljnije istražiti da li su neliberalne politike i postupci učinkovito utjecali na uživanje

socijalnih i ekonomskih prava, a jednako tako i da li su se ostvarila obećanja koja su neliberalne vlade davale u predizborno vrijeme.

U tom je pogledu ocjena Platforme 112 Prvih 100 dana rada vlade premijera Tihomira Oreškovića zanimljiv primjer. U Ocjeni piše: “Socio-ekonomske politike su bez vidljivih znakova glavnih strukturnih reformi obećanih u predizbornoj razdoblju, a nužnih za modernizaciju hrvatskog gospodarstva i generiranje zapošljavanja, koji je temelj za realizaciju socio-ekonomskih prava svih građana. Najave i predizborna obećanja reforme javne uprave i teritorijalnog preustroja nemaju jasnu političku potporu što i dalje otvara prostor neefikasnosti i klijentelizmu.”¹¹³

Postoji potreba za razbijanjem dojma kako će neliberalne politike ponuditi bolja rješenja za socio-ekonomske probleme od ljudskih prava, kao što je Platforma 112

110 UN Doc: A/HRC/34/52/Add.2, para. 104

111 In remarks delivered at the launching event of the “In It Together” report, on 21 May 2015, the Secretary General of the Organisation for Economic Co-operation and Development, Angel Gurría, said that “We have reached a tipping point. Inequality can no longer be treated as an afterthought. We need to focus the debate on how the benefits of growth are distributed.” He considers the “situation is economically unsustainable.”

112 Philip Alston, “Human rights under siege,” SUR 25 (2017).

113 Na putu do dna: Osvrt na prvih 100 dana rada Vlade premijera Tihomira Oreškovića, 29. travnja 2016.

Inicijativa Hrvatska može bolje 1. lipnja 2016. organizirala je velike proteste u više gradova Hrvatske. U Zagrebu se okupilo 25,000 ljudi. Na slici sudionik drži nosi natpis “Kakva vlada, takav transparent”.
Fotografija: Luka Tomac, Hrvatska može bolje

i napisala: “Moramo inzistirati da na popisu ljudskih prava budu podjednako uključene obje kategorije prava.”¹¹⁴

Pojačani nadzor organizacija za ljudska prava, donošenje sve više propisa i ograničenja, javna blaćenja i napadi utječu na ljude jer većina ima osjećaj kako pokret za ljudska prava ne čini ništa za njih.

Dodatni su izazov optužbe za stranačenje i politizaciju. “Organizacije za ljudska prava su protiv konzervativaca”, može se čuti. Konzervativni prostor zauzeli su neliberalni političari. Time se organizacije odmah povezuje sa stranačkom i političkom opozicijom u Hrvatskoj, Mađarskoj, Poljskoj i Srbiji.

Važno je pitanje kako uspješno povući razdjelnu crtu između političkog, odnosno stranačkog djelovanja i zadataka branitelja ljudskih prava – uloga nadzora kojom se osigurava isti pristup obrani ljudskih prava svake osobe, bez obzira na stranačku pripadnost ili uvjerenja. U Poljskoj i Srbiji organizacije nikada do sad nisu reagirale na optužbe da su ispolitizirane.

114 Ibid.

Neliberalna vlast teži produbljanju polarizacija. U “savršenom svijetu” civilno društvo može imati jasnu pozitivnu ulogu za sve i može dobivati priznanja. Ujedinjeni narodi svojom rezolucijom o braniteljima ljudskih prava pozivaju države i čelne osobe u svim društvenim sektorima da javno priznaju važnu i legitimnu ulogu branitelja ljudskih prava u promicanju ljudskih prava, demokracije, vladavine prava. Zahtijevaju prestanak stigmatizacije.

Organizacije za ljudska prava postale su politički, a ne ispolitizirani akteri jer uporište za svoje djelovanje nalaze u principima navedenim u Deklaraciji o braniteljima ljudskih prava UN-a,¹¹⁵ posebno principu univerzalnosti i nedjeljivosti temeljnih ljudskih prava.

Da bi opovrgnuli optužbe o ispolitiziranosti ili strančarenju koje se često čuju od neliberalne vlasti, organizacije trebaju biti još transparentnije, odgovornije i besprijekorne u svom radu. Moramo jasno naglasiti koja je naša polazišna točka – mi štitimo univerzalnost i nedjeljivost ljudskih prava. Organizacije za ljudska prava uključuju se u javne rasprave, moraju se suočiti s političarima i neliberalnom vlasti koja promovira kršenja ljudskih prava. Moramo isto tako pokazati vlastitu demokracičnost i odgovornost kako

bismo mogli čvrsto stati u obranu vrijednosti, principa i pravnih standarda zaštite ljudskih prava.

Pozivanje na regionalne i međunarodne standarde lako je objašnjivo. Države su odlučile zajedničkim naporima uspostaviti regionalne i međunarodne standarde za zaštitu ljudskih prava i uspostavu vladavine prava. Njima se organizacije rukovode i traže od država da poštuju dogovoreni međunarodni pravni okvir zaštite ljudskih prava. Mi, štoviše, potičemo daljnji rad i zahtijevamo snažnije standarde jer se ne možemo zadovoljiti polovičnim rješenjima. Neliberalna vlast često koristi kao argument tvrdnju da ne želi dopustiti miješanje izvana u unutrašnje stvari države, optužujući pritom za učinjeni propust svoje prethodnike. Nije politiziranje i strančarenje kada prozivamo neliberalnu vlast zbog isticanja i promicanja “tradicionalnih vrijednosti” i neliberalnih demokratskih principa zato što takva vlast želi postaviti vlastite kulturne norme i posebnosti iznad međunarodnog zakona i standarda, time podrivajući princip univerzalnosti ljudskih prava.

U tom duhu, moramo zahtijevati svoje pravo da u cijelosti slijedimo odredbe članka 25. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima – kao i svaki drugi građanin, i mi moramo imati “pravo i mogućnost da bez ikakvih

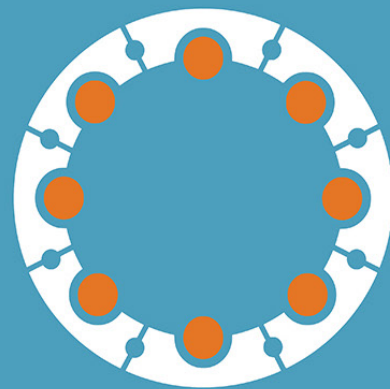
razlika (...) i bez neutemeljenih ograničenja” sudjelujemo u vođenju javnih poslova. Ako se i ne natječe za mjesto u javnoj službi, svaka osoba ima pravo sudjelovanja pa bi države morale osigurati više prostora kako bi organizacije civilnoga društva moglo slobodno, potpuno i bez straha od osвете sudjelovati u javnim raspravama, posebno u vrijeme izbora, kako to tvrdi Posebni izvjestitelj za pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja Maina Kiai:

“Pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja od ključnog je značenja za osobe i grupe pojedinaca. Bez njih nema mogućnosti sudjelovanja u javnim poslovima. Uživanjem ovih prava otvara se put udruživanju i iznošenju vlastitih problema i interesa. Moguće je tada raditi na uspostavi upravljanja kojim će se rješavati njihovi problemi.”¹¹⁶

115 Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms, prihvaćena na Općoj skupštini UN-a, 9. prosinca 1998. (UN Doc: A/RES/53/144).

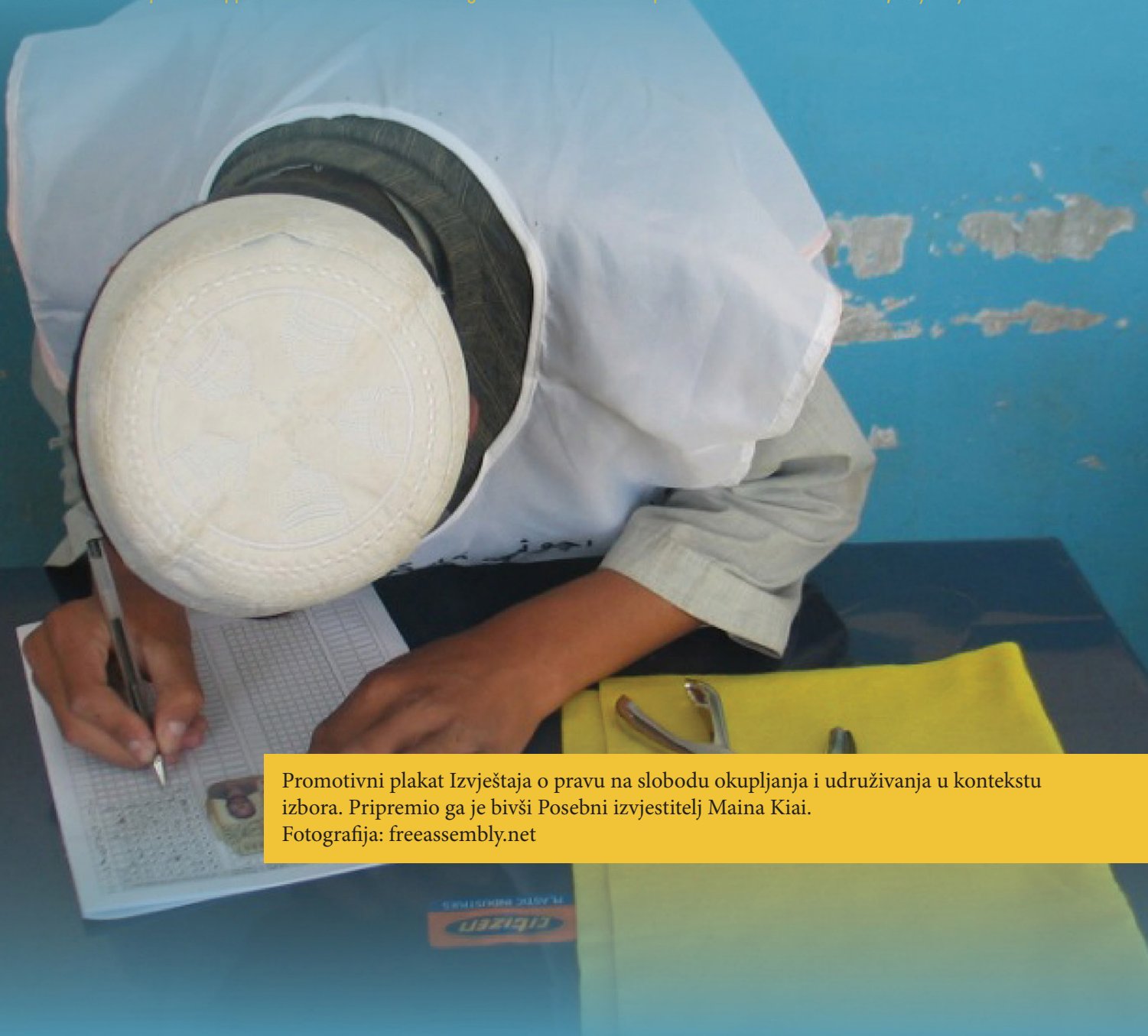
116 Report of the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association to the United Nations General Assembly (UN Doc: A/68/299), para. 6.

ELECTIONS: VOTE YES FOR MORE CIVIC SPACE

“Election periods are a time for citizens to express their collective will and confer legitimacy on governments. People should be given more space – not less – to exercise their assembly and association rights. If they are not, it fundamentally undermines the legitimacy of the process. And that calls into question the legitimacy of the government itself.”

United Nations Special Rapporteur Maina Kiai discussing his October 2013 report to the General Assembly (A/68/299)

Promotivni plakat Izveštaja o pravu na slobodu okupljanja i udruživanja u kontekstu izbora. Pripremio ga je bivši Posebni izjavitelj Maina Kiai.
Fotografija: freeassembly.net

Kutija s alatima za civilno društvo

U njoj su metode rada, mobilizacije i interakcije s donositeljima odluka

U zemljama s neliberalnom vlašću važno je da organizacije razviju svoje metode rada, učine veći napor u mobiliziranju šire javnosti te da jasno odrede način na koji će komunicirati s donositeljima odluka.

Nudimo niz praksi i strategija koje možda mogu inspirirati organizacije civilnoga društva suočene s neliberalnom vlašću, a bile su uspješne u zemljama koje su predmet ove studije slučaja. Time lista, naravno, nije zaključena.

Održivost

Financijska održivost

Neliberalna vlast ne zaustavlja se na kontroli nacionalnog financiranja, već želi organizacijama ograničiti pristup privatnim i stranim donatorima.

Nastavite štiti međunarodni standard zaštite ljudskih prava o pravu na pristup financiranju bez obzira na to iz kojeg geografskog područja sredstva stižu, kako je navedeno u Rezoluciji UN-a o braniteljima ljudskih prava.

Gradite financijsku bazu širu od institucionalnih donatora. Nađite privatne donatore, osmislite *crowdfunding* kampanje za pojedine projekte ili segmente projekata.

Ljeta 2016. godine Kuća ljudskih prava u Voronježu putem platforme planeta.ru uspjela je prikupiti sredstva za različite potrebe organizacije: za pružanje besplatne pravne pomoći građanima, plaćanje stanarine, pokrivanje administrativnih troškova i manjim dijelom za popravak zgrade. Premašili su više od 290 tisuća rubalja (oko 4,050 eura). *Crowdfunding* kampanju moguće je pokrenuti preko internetskih stranica Kickstarter, Indiegogo i Causes.

Održivost

Isticanje legitimiteta

Neliberalna vlast, baš kao i autoritarni režimi u Rusiji ili negdje drugdje, napada organizacije civilnoga društva zbog porijekla novca koji im omogućava djelovanje kako bi dovela u pitanje njihov legitimitet.

Govorite glasno kako su se vlasti vaše zemlje obvezale, potpisivanjem ili ratifikacijama međunarodnih dokumenata, da neće postavljati zapreke na dobivanje sredstava iz bilo kojeg izvora namijenjenih zaštiti ljudskih prava. Stoga ni jedan zakon ili propis ne smije kazneno procesuirati ili obezvrjeđivati aktivnosti kojima se štite ljudska prava na osnovi geografskog podrijetla novca.

Pokažite u kojoj je mjeri takvo financiranje doprinijelo izgradnji zemlje. Pokažite što je sve učinjeno zahvaljujući podršci koju su iz inozemstva dobile vaše vlade i civilno društvo. Navedite sva postignuća civilnoga društva.

Primjer koji je inspirirao autore ovog izvještaja je istraživanje organizacije Mir sada o izvorima financiranja i transparentnosti rada devet neprofitnih organizacija koje štite politike naseljavanja trenutne vlade u Izraelu i to u svjetlu ograničavanja pristupa financiranju izvana. Studija pokazuje kako se poslovanje može okarakterizirati kao netransparentno jer je za 94 posto sredstava dobivenih od 2006. do 2013. nemoguće utvrditi otkuda su stigla. Studija je ipak utvrdila da većina novca dolazi od privatnih donatora, uglavnom preko američkih organizacija čiji status omogućava korištenje poreznih olakšica.

Održivost

Krizno planiranje

Neliberalna vlast ima na raspolaganju mogućnost, i često je koristi, usmjeravanja javnog novca prema lojalnim organizacijama i medijima. U neliberalnim glavama ne postoji svijest da kritično civilno društvo obogaćuje javni prostor i koristi zemlju.

Osnujte privatne filantropske ustanove koje će podupirati rad na zaštiti ljudskih prava. Neka prikupljaju novac od građana i tvrtki jer će time umanjiti ovisnost o javnom novcu i stranim donatorima.

Kreirajte zajednički fond solidarnosti s drugim organizacijama kako bi se mogle prebroditi kratkotrajne krize (razdoblja između dvaju projektnih ciklusa, recimo). Pokrenite razmjenu ljudi ili raspodjelu poslova na više organizacija radi premošćivanja trenutne financijske krize.

Zakladu za ljudska prava *Solidarna* osnovalo je u Hrvatskoj 2015. godine 55 aktivista i aktivistkinja za ljudska prava kao odgovor na “postupno smanjivanje javnog novca za zagovaranje ljudskih prava” i “rastuću potrebu *ad hoc* građanskih akcija protiv neliberalnih trendova.”

Metode rada

Transparentnost pri donošenju odluka

Neliberalna vlast želi oduzeti legitimitet organizacijama za ljudska prava i društvenim pokretima napadima i propitivanjem njihove uloge i načina rada.

Osigurajte da svi procesi donošenja odluka u društvenom pokretu ili strukturiranoj organizaciji za ljudska prava budu javno dostupni, s jasnim prikazom uloga različitih tijela i funkcija.

Pregledno opišite “otkuda dolazite” i na kojoj osnovi djelujete kako biste pokazali otkuda nalazite legitimitet za djelovanje.

Fondacija Kuća ljudskih prava, uz savjetovanje sa svim Kućama ljudskih prava, usvojila je Kodeks ponašanja, uz detaljno pojašnjenje zajedničkih vrijednosti i principa kojima se treba rukovoditi u djelovanju, od kojih su neki:

- Sigurnost i zaštita branitelja ljudskih prava na prvom je mjestu;
- Poštovanje svih ljudskih prava, za svaku osobu, bez diskriminacije;
- Transparentnost i odgovornost u radu;
- Dobro upravljanje.

Metode rada

Dobro i odgovorno upravljanje

Neliberalna vlast htjela bi dokazati da organizacije za ljudska prava ne rade odgovorno, u službi su stranih interesa i ne donose ništa korisno vlastitom društvu.

Osigurajte da sva vaša tijela odlučivanja postupaju sukladno propisanim odgovornostima, slijedeći dosljedno principe koje pokret ili organizacija u javnosti promovira i imajući uvijek na umu rodnu ravnopravnost i dobro upravljanje.

Slijedite princip transparentnog upravljanja, poslušajte striktno poštujući zakone i osigurajte redovitu nezavisnu reviziju financijskog poslovanja.

Transparency International na svojim mrežnim stranicama nudi mogućnost ocjene svojeg djelovanja. Mogu se pronaći podaci o strukturi organizacije, izvorima financiranja, ocjeni učinaka i evaluacije. Organizacija je sudjelovala u stvaranju globalne platforme *Odgovorno sad/Accountable Now* koja savjetuje organizacijama kako da budu transparentne, odgovorne prema svim dionicima i usredotočene na ostvarivanje utjecaja.

Metode rada

Informatičko-tehnološka (IT) sigurnost

Neliberalna vlast poduzima mjere povećanog nadzora, manje poštuje privatnost i zaštitu povjerljivih podataka.

Osigurajte da vaša organizacija ima opremu za zaštitu podataka i da su svi zaposleni prošli obuku o sigurnoj elektroničkoj komunikaciji. Općenito je važno da razumiju zašto i kako se povjerljive podatke čuva elektronički, a kako one u papirnatom obliku.

Uključite troškove za nabavu informatičke tehnologije za organizaciju u svaki projekt, i one kraćeg trajanja, kako se ne bi dogodilo da morate dotrajale uređaje i programe mijenjati odjednom.

Front Line Defenders/Branitelji s prve crte objavili su priručnik *Digitalna sigurnost i privatnost za branitelje ljudskih prava* s uputama o tome kako razumjeti i promišljati pitanje sigurnosti i privatnosti u radu branitelja ljudskih prava. Tu su i upute kako se gradi politika organizacijske IT sigurnosti, i to redom: za razmjenu elektroničke pošte i druge oblike internetske komunikacije, za pohranjivanje podataka i arhiviranje uz pojašnjenje kako izbjeći internetske krađe identiteta i profiliranje, načine na koje se može spriječiti prijetnje cenzurom interneta, nadzor i monitoriranje.

Metode rada

Osnaživanje suradnika

Neliberalna vlast vrši snažan pritisak na branitelje ljudskih prava, bilo one koji su zaposleni u organizacijama ili samo volontiraju u pokretu. Iako ne riskiraju izravno živote, branitelji ljudskih prava u takvim zemljama često rade do potpunog iscrpljenja.

Podržite svoje aktiviste i suradnice suočene s velikim pritiscima organiziranjem osnažujućih radionica, nalaženjem sredstava za vanjske trenere, osnažite ih pohvalama i isticanjem njihova doprinosa i važnosti.

Razradite u svojim organizacijama strategiju pružanja podrške u razdoblju krize aktivistkinja i zaposlenika.

Mađarski helsinški odbor nudi savjetodavnu podršku suradnicima koji rade sa strankama kao što su traumatizirane izbjeglice ili žrtve policijskog nasilja, zato što su te osobe izložene visokoj razini stresa. Podrška savjetovanjem na raspolaganju je i svima drugima kad rješavaju teške slučajeve. Prema istom principu, openDemocracy pokrenula je internetsku stranicu na kojoj se razmatra što treba poduzeti kada se zaposleni ili aktivistkinje nađu u situaciji psihičke premorenosti i prevelikog stresa, što organizacije, donatori, a i pojedinci često zanemaruju.

Mobiliziranje

Sudjelovanje, mobiliziranje

Neliberalna vlast izaziva reakcije ljudi izvan ljudskopravaške zajednice kada ljuljaju nosive stupove vladavine prava, prepravljaju nacionalnu povijest i kulturu, vrijeđaju manjine.

Potrudite se dosegnuti što više ljudi izvan svojeg uskog kruga suradnika i članstva. Uključite druge promoviranjem odgovora na neliberalne politike, sudjelovanjem u mobiliziranju i drugim pokretima. Delegirajte suradnike u zajednička vijeća ili odbore pojedinih akcija, čak i onda kad imate neke zamjerke na poruku koja se zajednički šalje u javnost.

Budite prisutni, doprinosite, uključujte, djelujte. Nemojte stajati po strani i samo promatrati.

U Poljskoj je Helsinška fondacija za ljudska prava pokazala snagu Revolucije uz plamen svijeća, **#CandleLightRevolution**, organizirane u srpnju 2017. Bila je to reakcija na donošenje zakona kojima se ugrožavala neovisnost Vrhovnog suda i Nacionalnog sudbenog vijeće. Bez da se predstavlja kao organizator, na društvenim platformama organizacija je isticala samo svoje sudjelovanje i tako povezivala međunarodne suradničke organizacije s događanjima u Poljskoj.

Mobiliziranje

Suradnja organizacija

Neliberalna vlast koristi heterogenost civilnog društva za napade na organizacije za zaštitu ljudskih prava, najčešće poticanjem razdora i međusobnog natjecanja. Iako se organizacije bave različitim pravima, pružanjem usluga ili nadzorom institucija, morale bi surađivati. Tješnja suradnja vodi boljem međusobnom razumijevanju, učenju novih strategija i međusobnoj razmjeni iskustava. U konačnici, puno je lakše biti uz nekoga, zajedno se boriti, nego da se svaka organizacija sama nosi s prijetnjama. Suradnjom se povećava i utjecaj.

Tješnja suradnja neprofitnih organizacija put je gradnje većih inicijativa. Povežite se u grupu u kojoj sudionici dijele međusobno povjerenje, gdje možete raspravljati, govoriti o različitim strategijama, provjeravati svoje ideje. Organizacije u koje nemate povjerenje ne uključujte u ovakav način rada.

Nađite siguran prostor za razgovor kada dogovarate zajedničke ili različite strategije, kada utvrđujete kako se slažete da se ne slažete.

U Hrvatskoj je, nakon odluke vlasti da se drastično srezu sredstva za financiranje programa i projekata neprofitnih organizacija javnim novcem, Inicijativa za snažno civilno društvo pokrenula niz javnih akcija kako bi podigla svijest o štetnosti vladine politike i pokazala postojanje solidarnosti među organizacijama. U inicijativu su se uključile organizacije za ljudska prava, za dobrobit djece, pomoć osobama s invaliditetom i brojne druge koje se bave pružanjem socijalnih usluga.

U Mađarskoj se koalicija *Civilizacija uspijeva*, s nekoliko desetaka uključenih organizacija, bori za priznavanje civilnoga društva kao važnog aktera demokracije. Organiziraju kampanje, proteste i zajedno objavljuju priopćenja.

Mobiliziranje

Izgradnja koalicija

Kao što neliberalna vlast pokušava razjediniti organizacije civilnoga društva na štetu onih posvećenih zaštiti ljudskih prava, tako čini i sa samim pravima, pa će se često od vlasti čuti kako napada migrante i izbjeglice da bi zaštitila pravo na rad vlastitog naroda.

Organizacije za ljudska prava moraju pronaći mehanizme suradnje s radničkim pokretima i sindikatima, organizacijama za očuvanje okoliša i aktivistima. Treba započeti otvoreni razgovor i uspostaviti takve oblike komunikacije da se s punim povjerenjem mogu razmjenjivati iskustva i planovi.

Platforma 112 okupila je 71 organizaciju civilnoga društva koje djeluju lokalno ili nacionalno u području ljudskih prava, demokratizacije, izgradnje mira, suzbijanja korupcije, zaštite javnih dobara i okoliša. Platforma djeluje kao suradnička javnozagovaračka koalicija od 2011. godine. Zajedničke zagovaračke inicijative i zahtijevanje socijalno pravednih javnih politika motiv su za suradnju. Od 2011. Platforma organizira u predizborno vrijeme razgovore s političkim strankama i ocjenjuje kvalitetu pojedinih programa.

Mobiliziranje

Promovirajte važnost rada branitelja

Neliberalna vlast trudi se negativno obilježiti i obezvrijediti rad branitelja ljudskih prava tvrdnjom da ne štite sva ljudska prava, nego zastupaju pojedine ili strane interese. Neliberalna vlast predstavlja sebe kao promotora ljudskih prava u međunarodnom sustavu jer običava sudjelovati u donošenju rezolucija o braniteljima ljudskih prava.

Prozivajte svoje donositelje odluka i podsjećajte ih na što su se obvezali potpisivanjem međunarodnih dokumenata. Upozorite na svaki raskorak između međunarodno potpisanih obveza i negativnog odnosa prema braniteljima ljudskih prava kod kuće.

Tjerajte vlast da donese protokol o zaštiti branitelja ljudskih prava, uz uključivanje obveze podnošenja periodičnih izvještaja o njihovu položaju. Najbolje je da izvještaje sastavljaju nacionalna tijela zadužena za zaštitu ljudskih prava.

Norveška i Švicarska usvojile su takve protokole za zaštitu branitelja ljudskih prava. Predvođena Europskom službom za vanjsko djelovanje, Europska unija usvojila je također takav protokol, ali je on ograničen na angažiranje u trećim zemljama i multilateralnim forumima za ljudska prava.

Interakcija sa donositeljima odluka

Strateška litigacija

(odabir strateški važnih sudskih postupaka, onih koji imaju potencijal dovesti do izmjene lošeg zakona ili vode dosljednoj primjeni zakona)

Budući da neliberalna vlast pokušava preuzeti kontrolu nad sudstvom, organizacije za ljudska prava moraju stvarati strateške mogućnosti da se pokaže važnost vladavine prava, diobe vlasti, temeljnih sloboda i ljudskih prava.

Potrudite se naći strateški važne sudske postupke koji bi mogli dovesti do pozitivnih promjena i privući pažnju medija. Razmatranje potencijalnih predmeta važno je provesti zajedno s više organizacija u koje imamo povjerenje.

Osigurajte stručne kapacitete za litigaciju, konzultirajte međunarodne nezavisne stručnjake i priložite njihova pismena očitovanja kao doprinos "prijatelja suda" sudskom postupku.

U Poljskoj Helsinška fondacija za ljudska prava ima snažan program strateških sudskih postupaka. Biraju se sudski sporovi kojima se utječe na sudsku praksu, poput slučaja Paweła Sołtyja, nakon što je 2016. dobio otkaz na javnom radiju jer je vlast preuzela kontrolu nad javnim medijskim servisom.

U Mađarskoj su se 23 organizacije obratile Ustavnom sudu tražeći ocjenu ustavnosti Zakona o civilnom društvu kojim se sužava njihovo pravo na udruživanje, na slobodu izražavanja i ruši se njihov ugled.

Interakcija sa donositeljima odluka

Transparentnost u komuniciranju s političkim strankama

Neliberalna vlast optužuje organizacije za ljudska prava za politikantstvo, isticanje samo nekih pitanja i podržavanje samo nekih političkih stranaka. Time se želi reći da je kritika ovakvih organizacija pristrana, posebno kad se pokazuje da neliberalna vlast krši ljudska prava.

Utvrđite koji su zastupnici iz vladajuće većine barem dijelom otvoreni za razgovor i pristupite im, uvedite ih u razgovor.

Iste podatke i nalaze, cjelokupnu dokumentaciju razdijelite svim saborskim zastupnicima, i vladajućima i opoziciji. Ako neku stranku "preskočite", objasnite javno da to činite zato što stalno krše ljudska prava.

U Mađarskoj Unija građanskih sloboda dokumentira svaki susret i komunikaciju s političarima. Mišljenja se razmjenjuju sa svim zastupnicama i zastupnicima, bez obzira na stranačku pripadnost.

Mađarski helsinški odbor tužio je zbog lažnih izjava i dobio spor protiv stranke Fidesz. Stranka je tvrdila da je Odbor lažirao statističke podatke o migraciji što je Mađarska kurija (najviši sud) ocijenila neistinitom tvrdnjom.

Interakcija sa donositeljima odluka

Ulažite u prevođenje

Neliberalna vlast specijalizira se za davanje javnih izjava i uvjeravanje ljudi kako ona jedina iskreno brine o svima.

Potrudite se i sustavno prevodite sve što ste učinili na materinski(e) jezik(e) iako su tekstovi namijenjeni međunarodnim tijelima. Tako će svi prikupljeni podaci i činjenice doprijeti do građana vaše zemlje.

Osigurajte kvalitetno prevođenje i lekturu kako bi pisani materijal imao istu razinu izvrsnosti u svim jezicima na kojima tekst objavljujete.

Fondacija Kuće ljudskih prava sustavno financijski podupire profesionalno prevođenje svih Kuća ljudskih prava i njihovih članica.

Interakcija sa donositeljima odluka

Metode ranog upozoravanja

Neliberalna vlast ne vodi uključujuće zakonske procedure koje bi dopustile ozbiljno razmatranje predloženih izmjena i davanje komentara. Najčešće žurnim procedurama guraju i prihvaćaju nova zakonska rješenja, bez ozbiljnih javnih rasprava i traženja stručnih savjeta.

Osigurajte mehanizme nadzora koji će vam omogućiti identifikaciju mogućih promjena javnih politika i budite spremni reagirati na promjene propisa i zakonodavstva.

Bilježite sve promjene kako biste mogli pokazati trendove i smjer kojim je krenula vlast.

Mađarski helsinški odbor popisuje sve važne promjene i o tome redovito informira javnost.

Mađarska unija za građanske slobode otvorit će liniju za medije i građane tijekom izbora, pojašnjavat će im postojeći zakonodavni okvir i tako olakšati razumijevanje postojećih propisa.

Interakcija sa donositeljima odluka

Ravnoteža rizika i utjecaja

Neliberalna vlast koristi zakonske procedure netransparentno i ograničava pristup nekim organizacijama civilnoga društva i neovisnim tijelima. Što češće to vlast radi, to više moraju organizacije za ljudska prava vidjeti mogu li organizirati proteste pred institucijama.

Procijenite moguće rizike prije bilo kojeg protesta pred nekom institucijom, uključujući moguće posljedice po druge grupe i aktiviste, kao i utjecaj koji akcija može ostvariti.

Najvjerojatnije će taj protest ostati jednim jednim. Potrudite se koristiti neku inovativnu metodu, koja obavezno mora biti miroljubiva, treba privući pažnju medija i biti takva da poruke budu jasne širokoj javnosti. Na taj ćete način u cijelosti iskoristiti ovo "posljednje utočište".

U Hrvatskoj su 10. svibnja 2016. predstavnici/e 435 organizacija civilnoga društva stali u red pred zgradom Vlade kako bi uručili Peticiju za očuvanje hrvatskog modela razvoja civilnoga društva. Akcija je bila znak solidariziranja s organizacijama koje pružaju socijalne usluge i koji bi trpjele najveću štetu zbog rezanja sredstava.

U Mađarskoj je članstvo Civilizacijske kampanje prisustvovalo sjednici odbora na kojoj se raspravljalo o novom zakonu o neprofitnim organizacijama. Stajali su mirno držeći transparente na kojima je pisalo koliko je taj zakon štetan.

Interakcija sa donositeljima odluka

Branite autonomiju neprofitnih organizacija

Neliberalna vlast želi ukinuti autonomiju neprofitnih organizacija dovodeći u pitanje njihovo pravo na bavljenje određenim problemima i propitujući njihov legitimitet.

Objavite javno koja vam je misija, objasnite kojim se pitanjima bavite, tko je u vašem članstvu, koju vrstu stručnosti imate i povijest svoje organizacije.

Ustanite u obranu stava da organizacije za ljudska prava mogu slobodno i neovisno birati kojim će se pitanjima baviti i koju će strategiju koristiti u svom radu. Branite međunarodne standarde koji jamče autonomiju rada organizacija civilnoga društva.

Rezolucija o braniteljima ljudskih prava Vijeća Europe (ožujak 2013.) kaže da zakonske odredbe koje utječu na rad branitelja ljudskih prava moraju biti jasno uobličene i ne smiju se primjenjivati retroaktivno. Obveza izvještavanja ne smije ugroziti autonomnost djelovanja organizacija.

Mi znamo koji put vodi do autoritarnih režima

Postavljanje temelja za otpor civilnoga društva

Sve neliberalne vlasti istražene u ovoj studiji zadobile su moć pobjedom na slobodnim izborima. Tri su države članice Europske unije. Obim promjena koje su pobjednici uveli ovisio je o broju parlamentarnih mjesta koja su osvojili – nadmoćnu većinu ostvario je Fidesz u Mađarskoj, a slabu Domoljubna koalicija u Hrvatskoj. Vlast u Srbiji pokazuje svoju predanost pristupnom procesu i obećanju da će provesti strukturne promjene kako bi došlo do usklađivanja s pravnom stečevinom Europske unije. Pa ipak, u isto vrijeme, vlast promovira neliberalni populistički diskurs za domaću uporabu i konsolidira svoju moć jačanjem pozicije predsjednika. U Poljskoj su izbori osigurali većinu koja je mogla krenuti na rastakanje Ustavnog suda i odmah potom donošenje niza željenih zakona.

Osim razlika uvjetovanih nacionalnim posebnostima, analiza neliberalnih vlasti u četiri države ukazuje i na uznemirujuću sličnost. Usporednom analizom, u sve četiri države nalazimo elemente koji razotkrivaju

istovjetan obrazac upravljanja, onaj kojim se urušava zaštita ljudska prava, podriva vladavina prava i rastače trodioba vlasti. Stoga demokracije u tim državama možemo nazvati krnjima.

Uočene sličnosti su:

- Korištenje većine u parlamentu za uvođenje ustavnih promjena i promjenu zakonodavstva – upravljanje zasnovano na “tiraniji većine”;
- Usmjerenost na umanjivanje neovisnosti sudstva i nezavisnih institucija nadzora administrativnim i strukturnim promjenama;
- Osvajanje institucija masovnim otpuštanjima i postavljanjem lojalnih kadrova na ključne i strateške položaje kako bi se osigurala poslušnost i provođenje odluka;
- Raspodjelom financija vršenje pritiska na institucije i organizacije radi slamanja njihova otpora, rezanje budžeta. Stavljanje zapreka

na pristup mogućim izvorima financiranja, oporezivanje;

- Sužavanje prostora za demokratsko djelovanje, posebice zakonima i javnim politikama kojima se ograničava sloboda izražavanja, udruživanja, okupljanja, prava na neslaganje;
- Javno diskreditiranje i blaćenje svakoga čiji glas izražava neslaganje s vladajućima;
- Privajanjem i manipulacijom povijesnih narativa preoblikuje se javni diskurs;
- Promoviranje “tradicionalnih” vrijednosti i “nacionalnog” interesa u ime osvojene većine na štetu žena, manjina i ranjivih skupina.

Naše tvrdnje baziraju se na nalazima istraživanja provedenog u četiri države. Međutim, činjenice koje opisujemo nisu nove i jedinstvene, već su dio jednog i istog scenarija – javne politike prepisuju se od jedne zemlje

do druge, prilagođavajući se tek specifičnostima pojedine države.

Tamo gdje je uspostavljena neliberalna vlast, stalno se pogoršava situacija:

- U Mađarskoj je osam godina neliberalnog vladanja duboko uzdrmalo temeljna načela demokracije;
- U Poljskoj je vlast, u samo dvije godine od pobjede, ubrzanim tempom promijenila zakonodavstvo i javne politike.

Ako je danas možda i točno da Poljska i Mađarska nisu Azerbajdžan, Bjelorusija ili Rusija, moramo primijetiti kako sve što smo do sada opisali kao čimbenike urušavanja demokracije nalazimo i u ovim autoritarnim režimima. Napadi razrađeni u Mađarskoj i Poljskoj – na zakonski okvir i praksu sudova, neovisne medije i civilno društvo – već su se odigrali u autoritarnim državama. One nam mogu poslužiti kao dalekozor kroz koji možemo jasno vidjeti što nam budućnost donosi. Iskustvo nas uči da, jednom krenuvši ovakvim smjerom, teško nalazimo dovoljno prostora za okretanje i povratak. Sljedeći korak u našem radu bit će proučavanje načina na koji su određene politike korištene u prošlosti u državama regije kojima je prekoren prag i ušlo se u autoritarne režime. Naravno, i opet, bit će to Bjelorusija, Azerbajdžan i Rusija. Moramo identificirati uspješne strategije kojima se može oduprijeti ovim trendovima –

iskustva organizacija civilnoga društva navedena u ovoj studiji tek su prvi korak u tom smjeru.

Jasno je da bi svi dionici u takvim društvima i državama trebali u svojem području, svim sredstvima koja im stoje na raspolaganju, jednog dana obnoviti ono što je neliberalna vlast uništila, ali je sada izuzetno važno, najvažnije, da se daljnje rastakanje demokracije odmah zaustavi. Ne učini li se to, krnje demokracije prestat će biti ikakve demokracije.

Presudno je važno da se oštro i nedvosmisleno stane pred donositelje odluka i zaustavi ih se u provedbi nauma – prelaska crvene crte i preobražaja u autoritarni režim. Mora se pokazati nulta tolerancija čim se uoči pokušaj rušenja temeljnih načela demokracije.

Europske političke stranke moraju se pripremiti za suočavanje s vladajućim većinama u europskim državama. Podrivanje vladavine prava i diobe vlasti, kao i zanemarivanje ljudskih prava, ne nalazimo ni u jednoj platformi europskih političkih stranaka. Kada se takve stvari vide, neliberalnu vlast ne smije se štititi zbog “mira u kući”, već je moraju prozvati upravo njihove vlastite stranke. Nesposobnost Europske pučke stranke da riješi situaciju u Mađarskoj samo zato što se radi o vlastitom članu, mora sve europske stranke navesti da razrade strategiju nadziranja razvoja događaja u državama u kojima

Interventna policija koristi silu kao alat za suzbijanje masovnih prosvjeda protiv “zakona o društvenim parazitima” u Bjelorusiji. Stotine prosvjednika i promatrača su pritvoreni u proljeće 2017.

Slika: Спадар Бурак / Wikimedia Commons.

imaju većinu. Nitko ne smije dopustiti da ljudska prava budu gubitnik u bilo kojoj političkoj igri.

Brze reakcije potrebne su na početku, u prvoj fazi, jer samo će tako biti zaustavljena razorna moć plime koja će odnijeti sa sobom sva načela demokracije. Ne smije se dozvoliti da se poslije svega kaže, učinili smo nešto, ali “malo premalo i malo prekasno”. Opravdana je strepnja da će uočeni trendovi neminovno donijeti duboke strukturne promjene koje će biti vrlo teško poništiti i zatim sve vratiti u početnu fazu. U tom je pogledu nedavna odluka Europske komisije da se poduzmu odlučni koraci napredak koji treba pozdraviti. Važna je i izjava Fransa Timmermansa da nereagiranjem na nedemokratske poteze poljske vlasti predstavlja ozbiljno “zanemarivanje dužnosti”.¹¹⁷

Europska unija mora uspostaviti sustav ranog alarmiranja. Dovoljno je znanja i iskustva za prepoznavanje trendova i znakova upozorenja, kao i za trenutnu reakciju. Europska unija trebala bi se više oslanjati na mehanizme Ujedinjenih naroda, uspostavljene procedure i/ili tijela, kao i na Povjerenika Vijeća Europe za ljudska prava – oni već duže vrijeme ukazuju na opasni razvoj događaja u Mađarskoj i Poljskoj. I naša studija može poslužiti kao doprinos ovom procesu.

Jako i neovisno civilno

društvo igra značajnu ulogu u suprotstavljanju nedemokratskim trendovima i očuvanju zaštite ljudskih prava kao stupova demokratskog društva. Upravo su organizacije za zaštitu ljudskih prava prva meta neliberalnih i autoritarnih vlasti. Prijetnje s kojima se suočavaju organizacije i aktivisti u Azerbajdžanu, Bjelorusiji i Rusiji temeljito su dokumentirane – stigmatizacija, marginalizacija, krivično gonjenje, atmosfera straha, fizički napadi njihova su stvarnost. U četiri države koje su predmet ove studije instrumenti i praksa su postavljeni tako da se sve više steže omča oko vrata civilnoga društva. Ako se postojeći trendovi ne zaustave, aktivisti i organizacije za ljudska prava suočit će se s još više prijetnji, financijskih ograničenja, zakonskih i administrativnih zapreka, sa stigmatizacijom i izolacijom, dok će u javnom prostoru carevati vladine marionetske grupe.

Što se tiče njih samih, organizacije moraju posvetiti više pažnje socio-ekonomskom razvoju i stalnom porastu nejednakosti u društvu. Neliberalna vlast jaši naprijed na tvrdnji kako će osigurati bolji život svojim građanima. Presudno je važno istražiti utječu li neliberalne politike i prakse uistinu na veće uživanje socijalnih i ekonomskih prava, pokazati jesu li se predizborna obećanja neliberalne vlasti ostvarila. Što se tiče zdravstvene zaštite i

dostupnosti liječenja, na primjer, postotak BDP-a izdvajan za zdravstvo u Poljskoj, Hrvatskoj i Mađarskoj ostaje ispod prosjeka Europske unije.¹¹⁸ Stoga dostupnost zdravstvenih usluga i njihova kvaliteta te duge liste čekanja ostaju neriješenim problemom. Sljedeći korak za organizacije posvećene zaštiti ljudskih prava je prikupljanje podataka o tome kako neliberalna vlast selektivno donosi socijalne politike, kako je prvenstveni cilj osnažiti predizborne narative i zadovoljiti svoje biračko tijelo, a ne rukovoditi se pristupom temeljenim na ljudskim pravima. Selektivnost nije načelo univerzalnosti i nedjeljivosti ljudskih prava čime se otvoreno slijedi model autoritarnih vlasti.

Ovakav razvoj situacije donosi nove izazove donatorima i svima koji podržavaju rad neprofitnih organizacija. Nedavni napadi na organizacije u Poljskoj i Mađarskoj, kojima se ne nazire kraj, oslabio je bitno njihovu snagu i vodi ih na margine društva. Stoga je potrebno ojačati zaštitu i povećati direktnu pomoć i izvore podrške za branitelje ljudskih prava, a oni sami moraju održati postojeće mreže aktivnima. Mehanizmi podrške moraju uključiti organizacije za ljudska prava u tim zemljama kako bi se vidio njihov rad i javno dala podrška i priznanje, a spriječila izolacija i iscrpljivanje. Fondacija i Kuće ljudskih prava pokazale su kako donatori mogu učinkovito

117 Opening and closing remarks of First Vice-President Frans Timmermans on the Rule of Law in Poland, at the European Parliament's Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs, 31. kolovoza 2017.

118 Croatia 6.6 posto; Hungary 5.3 posto; Poland 4.7 posto. Eurostat: Government expenditure on health

postići svoju namjeru da se nastavi promovirati ljudska prava u situaciji kad vlast ograničava organizacijama za ljudska prava pristup međunarodnim fondovima. Predložena rješenja uskoro će trebati primijeniti u četiri države koje su bile predmet ove analize.

Najuspješnije prakse predstavljene u ovom izvještaju nisu time iscrpile sve mogućnosti koje stoje na raspolaganju civilnom društvu. Izvještaj samo opisuje napor koji su uložili naši partneri da uspješno zaustave po demokraciju štetne pokušaje da se uspostavi neliberalnu vlast. Kako prijetnje rastu, rast će i civilno društvo. Mi nastavljamo s radom, prikupljamo sva uspješna iskustva i razmišljamo kako ih na najbolji mogući način primijeniti u pojedinom nacionalnom kontekstu. Ova studija treba biti shvaćena kao polazišna točka za budući rad, kao temelj i inspiracija sljedećim akcijama, kao poticaj i osnaživanje svih dionika da djeluju.

Mi znamo kako se rađaju autoritarni režimi jer smo tome svjedočili u više zemalja. Sada je trenutak da zaustavimo događanja u Mađarskoj i Poljskoj i tako izbjegnemo daljnje rastakanje demokracije, da prozovemo Hrvatsku i zahtijevamo provedbu obećanja danih u pristupnom procesu, da od Srbije tražimo trenutnu primjenu svih preuzetih obveza zaštite ljudskih prava i vladavine prava, bez odlaganja do pregovora s Europskom unijom. Mi smo vidjeli što se dogodilo i kako dogodilo u Azerbajdžanu, Bjelorusiji i Rusiji.

Iz demokracija u nastajanju, neliberalna vlast je tranzicijsku Mađarsku i Poljsku strelovitom brzinom transformirala u krnje demokracije, pokušava to učiniti u Hrvatskoj, a polako i pažljivo gradi neliberalnu platformu u Srbiji. Mi moramo osigurati da se spriječi daljnje urušavanje kojim će na koncu doći do potpunog poništenja svih demokratskih načela. Ove države ne možemo poistovjetiti s Azerbajdžanom, Bjelorusijom i Rusijom. Ne još, ali...

Uz zahvalnost našim donatorima

Zahvaljujemo se donatorima i podržavateljima Kuća ljudskih prava i njihovih članica. HRHF se iskreno zahvaljuje na velikodušnim doprinosima. Naš rad na zaštiti, jačanju i podršci braniteljima ljudskih prava i njihovim organizacijama ne bi bio moguć bez Vaše potpore.

Norwegian Ministry
of Foreign Affairs

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Federal Department of Foreign Affairs FDFA

„Prijatelji građanske slobode moraju upamtiti što je stavljeno na kocku: sudbina univerzalnosti ljudskih prava i, u konačnici, jamčevina mira.“

Miklós Haraszi

Miklós Haraszi mađarski je autor, sveučilišni profesor i zagovaratelj ljudskih prava. Trenutno je posebni izvijestitelj UN-a za stanje ljudskih prava u Bjelorusiji.

